

GÖTEBORGS
UNIVERSITET

Hur bidrar extra anpassningar på fritidshemmet till ökad känsla av sammanhang?

En kvalitativ studie om extra anpassningar på fritidshemmet

Agnetha Andersson & Martina Ekström
Grundlärarprogrammet med inriktning mot arbete i fritidshem, Fritidshem, Bild för studenter
med yrkeserfarenhet – L1GFH
180 HP

Uppsats/Examensarbete: 15 HP
Kurs: LRXA2G Självständigt arbete (examensarbete) för lärare i
fritidshem
Nivå: Grundnivå
Termin/år: HT 2022
Handledare: Viveka Torell
Examinator: Louise Petersson

Förord

Det här är ett examensarbete på 15 HP inom ramen för vår utbildning *Grundlära­r­pro­gram­met med inriktning mot arbete i fritidshem, Fritidshem, Bild för studenter med yrkeserfarenhet* på Göteborgs universitet.

Vi är två studenter, Agnetha och Martina, som skrivit examensarbetet tillsammans. Under några intensiva veckor har vi regelbundet träffats en gång i veckan för att skriva på vårt arbete.

Arbetet startade i vårt intresse och vår erfarenhet av att arbeta med elever i svårigheter. Vi valde att sätta fokus på extra anpassningar som görs på fritidshemmet. Genom Antonovskys (2005) teori KASAM har vi tittat på om känslan av sammanhang, utifrån de tre begreppen hanterbarhet, meningsfullhet och begriplighet, upplevs påverkas av de extra anpassningar som görs eller inte görs.

Vi vill tacka vår handledare Viveka Torell för respons, stöd och uppmuntran under arbetets gång. Vi vill också tacka de respondenter som genom att svara på vår webbenkät gett oss det underlag vi behövt för att besvara våra frågeställningar i studien.

Sedan tackar vi även varandra för delat engagemang, uthållighet, intressanta samtal, gott samarbete och trevliga stunder på Pedagoggen.

Agnetha Andersson & Martina Ekström

Sammanfattning

Studien behandlar området extra anpassningar och lärmiljöer på fritidshemmet. Vår studie problematiserar den upplevda bristen på extra anpassningar i fritidshemmet. I studien undersöks hur fritidsledare och lärare i fritidshem upplever arbetet med extra anpassningar och hur anpassningarna upplevs leda till förståelse, meningsfullhet och känsla av sammanhang hos elever i svårigheter. Metoden som används i studien är kvalitativ webbenkätundersökning med öppna frågor och studien tar utgångspunkt i Antonovskys (2005) teoretiska perspektiv KASAM. Studiens resultat visar att samtliga respondenter upplever att det finns behov av extra anpassningar på fritidshemmet som de arbetar på. Ett stort antal av respondenterna uppger att det saknas extra anpassningar med anledning av brist på personal, brist på ekonomiska resurser, brist på kunskap, undermåliga lokaler och för stor elevgrupp. Sammantaget uppger respondenterna att när extra anpassningar görs upplevs de leda till en ökad känsla av ett sammanhang hos eleven.

Innehållsförteckning

Förord	1
Innehållsförteckning	2
1 Inledning	4
1.1 Syfte och frågeställning	7
2 Litteraturöversikt	8
2.1 Tydliggörande pedagogik	8
2.2 Texter och böcker om specialpedagogik på fritidshemmet	9
3 Tidigare forskning	10
3.1 Forskning som berör specialpedagogik	10
3.2 Forskning som berör extra anpassningar	11
3.3 Forskning som berör KASAM	13
4 Teoretisk anknytning	14
4.1 KASAM -Salutogent perspektiv	14
4.2 Relationellt perspektiv	14
4.3 Dilemmaperspektivet	15
5 Metod	16
5.1 Urval	17
5.2 Genomförande	17
5.3 Forskningsetiska överväganden	17
5.4 Studiens tillförlitlighet	18
6 Bearbetning av insamlade data och analys	19
7 Analys och resultat	20
7.1 Kopplingar till teorin KASAM som handlar om Känsla Av SAMmanhang ...	20
7.1.1 Begriplighet.....	20
7.1.2 Hanterbarhet.....	22
7.1.3 Meningsfullhet.....	24
7.2 Kopplingar till våra frågeställningar	25
7.2.1 Vilka extra anpassningar görs på fritidshemmet enligt lärare i fritidshem/fritidsledare?	26
7.2.2 Hur uppfattar lärare i fritidshem/fritidsledare att fritidshemmet som helhet görs begripligt, hanterbart och meningsfullt för elever i svårigheter genom extra anpassningar?	26

7.2.3	Hur är de olika lärmiljöerna (inomhusmiljöer, utomhusmiljöer, matsal och andra lokaler eller platser som används under fritidstiden) på fritidshemmen anpassade för elever med olika behov?.....	27
8	Diskussion och slutsatser	30
8.1	Extra anpassningar sedda utifrån relationellt perspektiv	31
8.1.1	Extra anpassningar sedda utifrån dilemmaperspektivet.....	31
8.1.2	Extra anpassningar utifrån begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet.....	33
8.2	Extra anpassningar utifrån våra frågeställningar.....	34
8.2.1	Vilka extra anpassningar görs på fritidshemmet enligt lärare i fritidshem/fritidsledare?	34
8.2.2	Hur uppfattar lärare i fritidshem/fritidsledare att fritidshemmet som helhet görs begripligt, hanterbart och meningsfullt för elever i svårigheter genom extra anpassningar?	34
8.2.3	Hur är de olika lärmiljöerna (inomhusmiljöer, utomhusmiljöer, matsal och andra lokaler eller platser som används under fritidstiden) på fritidshemmen anpassade för elever med olika behov?.....	35
8.3	Metoddiskussion	35
8.4	Vidare forskning och vad studien kan bidra med till fältet.....	36
9	Referenslista.....	37

1 Inledning

I vårt examensarbete har vi valt att fördjupa oss i frågor som rör inkludering, likvärdighet och tillgänglighet i olika lärmiljöer i fritidshemmet.

I läroplanen för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet (Lgr 22) står det att enligt Skollagen (2010:800) ska utbildningen främja alla elevers lärande och utveckling. Alla som arbetar ska verka för att främja aktning för människans egenvärde.

Allas lika värde och solidaritet mellan människor är värden som nämns i skollagen. Skolan ska också utgå från Förenta nationernas konvention om barns rättigheter, barnkonventionen (UNICEF Sverige, 2009). Utbildningen ska utgå från det som bedöms vara barns bästa. Det innebär att undervisningen ska anpassas efter varje elevs förutsättningar och behov. Utgångspunkten för elevers lärande ska tas i elevens bakgrund, erfarenheter, språk och kunskaper. Utbildningen ska vara likvärdig i alla skolformer och inom fritidshemmet oavsett var den bedrivs.

Hänsyn ska tas till vilka förutsättningar och behov som eleven har. Skolan/fritidshemmet har ett särskilt ansvar för de elever som på grund av olika anledningar har svårt att nå utbildningens mål. Omsorg för elevens välbefinnande, hälsa och utveckling ska genomsyra skolan. Alla ska erbjudas möjlighet till fysisk aktivitet och möjlighet till lek. Kreativitet, nyfikenhet och självförtroende ska stimuleras hos alla elever. Varje elev ska få möjlighet att erfar den tillfredsställelse som egna framsteg och förmågan att övervinna sina egna svårigheter ger. Det gör att undervisningen inte kan utformas lika för alla. (Skolverket, 2022).

I boken *Barn som bråkar: att hantera känsloladdade barn* Hejlskov Elvén och Wiman (2015) poängterar att det inte är rättvist att behandla alla lika. Detta baserar författarna på att elever har olika förmågor och behöver bli behandlade på olika sätt utifrån dessa förmågor. En del elever klarar sig till stor del själva, medan andra behöver mer hjälp än andra jämnåriga elever. Att inte ge hjälp till den som behöver på grund av att andra inte behöver, är motsatsen till rättvisa. Detta menar författaren är självklara saker när det kommer till rätten till stöd för elever i särskilda behov. Även Lundin (2017) poängterar i boken *En skola som fungerar - för alla*, att när man har förståelse för att elever är olika, går det lättare se att elever behöver olika saker för att lyckas och utvecklas. Först då kan vi komma bort från diskussioner om att det är orättvist när en del elever får ta paus för att orka resten av aktiviteten eller lektionen. Likaså kan vi då komma bort ifrån diskussioner kring att vi sänker kraven för vissa elever medan det egentligen handlar om att vi gör anpassningar som ger alla elever möjlighet att lyckas.

Hejlskov Elvén (2015) menar i sin bok *Beteendeproblem i skolan* att god pedagogik är att ställa relevanta krav på eleverna så att de kan leva upp till kraven. Det betyder att det är viktigt hur man ställer kraven, något som författaren kallar för det pedagogiska hantverket.

Med bakgrund i flerårig arbetslivserfarenhet av att arbeta med elever i olika svårigheter har vi på våra arbetsplatser upplevt att det görs extra anpassningar under skoltid men att det inte görs på fritidshemmet trots att det är samma elev med samma behov, fast i en annan typ av verksamhet. Detta anser vi är ett problem, då det enligt Skolverket (Lgr, 22) är fritidshemmets uppdrag att utifrån elevernas behov, intressen och förmågor skapa en meningsfull fritid för varje elev som vistas där. Lundbäck (2022) poängterar att trots att det är allmänt känt att elever har behov av stöd även på fritidshemmet, saknas forskning kring hur och när stöd ska ges. Med anledning av den kunskapslucka vi ser gällande extra anpassningar på

fritidshemmet, anser vi att vår studie är relevant och hoppas därmed kunna bidra till ökad kunskap inom området.

Med begreppet "elever i svårigheter", som är hämtat från boken *Barn och elever i svårigheter-en pedagogisk utmaning* av Claes Nilholm (2012), menar vi elever med diagnoser inom NPF (neuropsykiatriska funktionsvariationer), men även elever som är i andra sociala och kognitiva svårigheter. I boken *Specialpedagogik för fritids-en grundbok* av Annelie Karlsson (2020) beskrivs att lärmiljön både utomhus och inomhus är viktig. Karlsson (2020) beskriver hur fritids ofta får "låna" lokaler av skolan när skolan inte behöver dessa, och hur detta kan göra det svårt för en del elever att veta vad som är fritids och vad som är skola. Författaren menar att på fritids behövs det utrymme för både vila och rörelse för att eleverna ska må bra fysiskt och psykiskt. De extra anpassningar som kan behöva göras inomhus kan vara att minska ljud, skapa rum i rum och kanske ha ett rum för rörelse och avsätta rum för lugn och ro, om lokalerna medger detta. Skolgården som är fritidshemmets utomhusmiljö är inte alltid påkostad och fräsch. De extra anpassningar som man kan försöka göra är att dela av skolgården i olika zoner och se till att där finns skyddade platser där inte ljudvolymen är så hög och elever inte springer runt (Karlsson 2020).

I kapitel 4 som vänder sig direkt till fritidshemmet, tar läroplanen (Lgr, 22) upp att undervisningen på fritidshemmet är ett brett begrepp där omsorg, utveckling och lärande utgör delar av en helhet. Meningsfull fritid är ett viktigt begrepp för elevens lärande på fritidshemmet. För att ge möjlighet till en meningsfull fritid utgår undervisningen från elevens behov, intressen och erfarenheter, men utmanar och ger också möjlighet till nya erfarenheter och upptäckter. Arbetsätten på fritidshemmet ska vara varierande. Lärandet är mer situationsstyrt, upplevelsebaserat och grupporienterat än i skolundervisningen och ska ske i olika lärmiljöer. Möjlighet till vila och rekreation ska erbjudas för att bidra till elevens hälsa och välbefinnande. Vidare ska undervisningen skapa och stärka goda kamratrelationer. Eleven ska känna trygghet i elevgruppen. Olikheter och mångfald ska tas tillvara så eleverna får möjlighet att utveckla sin förståelse för olika sätt att vara och tänka (Lgr, 22).

Enligt Skolverket och Skollagen gäller rätten till stöd i form av extra anpassningar också på fritidshemmet. Extra anpassningar är en mindre stödinsats som görs inom ramen för den ordinarie undervisningen. Det måste inte fattas något formellt beslut om insatsen extra anpassningar (SFS 2010:800 3 kapt. 5§) (Skolverket 2014).

Enligt Skollagen ska lärare och övrig skolpersonal skyndsamt sätta in extra anpassningar om det bedöms behövas. Elevhälsan och de specialkompetenser den besitter är ett viktigt verktyg i arbetet att stödja elever i deras utveckling. I specialpedagogens yrke ingår att stödja och samarbeta med lärare i arbetet med att förebygga att hinder och svårigheter uppstår i de olika lärmiljöerna i en verksamhet. Den specialpedagogiska kompetensen är viktig för både elever och all skolpersonal (Skolverket 2014). Syftet i Peter Karlsudds (2020) studie *Looking for Special Education in the Swedish After-School Leisure Program Construction and Testing of an Analysis Model*, var att genom en analysmodell ta reda på hur fritidspedagoger definierar specialpedagogiken och hur den används inom fritidshemmets verksamhet. I intervjuer uppgav respondenterna att ett inkluderande arbetssätt användes i fritidshemmets pedagogik, respondenterna uppgav att de gjorde anpassningar för elevgruppen men de tänkte inte på att de utförde någon form av specialpedagogisk undervisning. Fritidspedagoger kontaktar sällan en specialpedagog för hjälp angående fritidshemmets verksamhet. Om så sker är det efterfrågade stödet ofta inriktat på barnets funktionsnedsättning och eventuella hjälpmedel.

Karlsudd (2020) menar att resultaten visar vikten av att reflektera och diskutera kring hur fritidspedagogerna definierar vad som är specialundervisning/specialpedagogik.

För att kunna erbjuda alla elever en meningsfull fritid och trygghet kan extra anpassningar behövas. Extra anpassningar får göras i alla skolformer inklusive fritidshemmet och är ett stöd som ges för att göra undervisningen mer tillgänglig. I Skolverkets skrivelse *Arbete med extra anpassningar, särskilt stöd och åtgärdsprogram* uppges några exempel på extra anpassningar vara ett särskilt schema över dagen, extra tydliga instruktioner, bildstöd, gå före de andra eleverna till exempelvis matsalen, stöd att starta upp och avsluta aktiviteter, extra färdighetsträning, enstaka specialpedagogiska insatser och hörselskydd (Skolverket, 2014).

Till skillnad från särskilt stöd så behövs inget formellt beslut av rektor för att göra extra anpassningar för en elev. En extra anpassning kan inte heller överklagas. Behovet av stöd i form av extra anpassningar kan bedömas genom lärares observationer, uppgifter från övrig skolpersonal, eleven själv eller elevens vårdnadshavare. En extra anpassning ska ges där den behövs utifrån en bedömning av elevens utbildning som helhet. På fritidshemmet utgår bedömningen från hur eleven utvecklas mot de mål som finns i läroplanens kapitel 2. En extra anpassning dokumenteras i elevens individuella utvecklingsplan (IUP) i de årskurser en sådan ska skrivas (Skolverket, 2014).

I boken *Sociala relationer i fritidshem* hänvisar Lago och Elvstrand (2021) till en enkätundersökning som Lärarförbundet genomförde 2018 kring inkludering av elever i behov av extra anpassningar eller särskilt stöd. Resultatet visade att många respondenter upplevde att det var svårt att ge eleverna det stöd de behöver. Många svarade att deras kompetens i bemötandet av dessa elever är bristande och många uppgav att stöttning från specialpedagoger var litet eller obefintligt när det gällde fritidshemmet. Andra hinder för inkludering i fritidshemmet som respondenterna uppgav var stora barngrupper, undermåliga lokaler och brist på resurser (Lago & Elvstrand, 2021). Vår studie vill till skillnad från Lärarförbundets studie undersöka hur lärare i fritidshem/fritidsledare anser att lärmiljöerna på fritidshemmet är anpassade för elever med olika behov. Vår studie vill också besvara frågan om lärare i fritidshem/fritidsledare anser att fritidshemmet som helhet görs begripligt, hanterbart och meningsfullt. Dessa tre begrepp är hämtade från KASAM teorin ur boken *Hälsans mysterium* av Antonovsky (2005).

Nedan följer de uppgifter som rektorer, lärare och övrig skolpersonal har i förhållande till extra anpassningar:

Vad är rektors uppgift när det gäller extra anpassningar?

- Enligt läroplanen bör rektor se till att elevhälsan kopplas in och se till att man tar tillvara på dess kompetens för att stödja övrig skolpersonal och lärare i arbetet med att göra extra anpassningar i olika lärmiljöer i verksamheten

Vad bör lärare och övrig skolpersonal göra?

- Uppmärksamma elevens behov identifiera dem och snabbt sätta in extra anpassningar som behövs i olika lärmiljöer i verksamheten.
- Se till att snabbt informera och starta samverkan med eleven och dess vårdnadshavare om att det kan finnas behov av extra anpassningar.

(Skolverket 2014)

1.1 Syfte och frågeställning

Vårt syfte är att undersöka vilka extra anpassningar som görs på fritidshemmet för elever i svårigheter (i behov av extra anpassningar) och vilka som eventuellt saknas. I vår undersökning vill vi ta reda på om lärare i fritidshem/fritidsledares uppfattar att de extra anpassningar som görs bidrar till begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet hos elever i svårigheter. Extra anpassningar kan handla om hjälpmedel för enskilda elever eller anpassningar i elevernas sociala miljö och/eller den fysiska miljön runt eleverna. Vi vill undersöka om de behov som eventuellt finns bland eleverna på fritidshemmen tillgodoses.

Frågeställningar:

Vilka extra anpassningar görs på fritidshemmet enligt lärare i fritidshem/fritidsledare?

Hur uppfattar lärare i fritidshem/fritidsledare att fritidshemmet som helhet görs begripligt, hanterbart och meningsfullt för elever i svårigheter genom extra anpassningar?

Hur är de olika lärmiljöerna (inomhusmiljöer, utomhusmiljöer, matsal och andra lokaler eller platser som används under fritidstiden) på fritidshemmen anpassade för elever med olika behov?

2 Litteraturoversikt

Nedan presenteras kurslitteratur och texter som berör tydliggörande pedagogik och specialpedagogik.

2.1 Tydliggörande pedagogik

Här presenteras litteratur som berör området tydliggörande pedagogik.

I *Autism och ADHD i fritidshemmet: tydliggörande pedagogik* redogör Jahn, Reuterswärd, Edfelt och Sjölund (2020) för tydliggörande pedagogik och vad det innebär. Enligt författarna är syftet med tydliggörande pedagogik att göra situationer och handlingar begripliga för alla elever vilket resulterar i att situationerna och handlingarna blir hanterbara. Bland annat handlar det om att använda visuellt stöd som bildstöd för att kompensera för elevers olikheter när det gäller att bearbeta, förstå och tolka det som sker runt omkring dem. Författarna menar att när eleverna inte behöver fundera så mycket på vart de ska vara, i vilken ordning något skall göras eller vad som ska ske så har eleverna möjlighet att i stället lägga sitt fokus på det som är väsentligt såsom uppgiften de ska göra eller aktiviteten i sig. Det är viktigt att ge eleverna på fritidshemmet tydliga svar på de praktiska frågorna för att på så sätt ge eleverna en struktur, trygghet och förutsägbarhet och även en hjälp för att eleverna lättare ska kunna förstå olika sammanhang. Författarna hänvisar till Antonovskys teori KASAM och beskriver att vi människor behöver uppleva vår tillvaro som begriplig, hanterbar och meningsfull för att känna känsla av sammanhang (refererad i Jahn m.fl. 2020).

Karlsson (2020) tar upp sju frågor som ett viktigt verktyg för att göra tillvaron enklare för elever i svårigheter samt för att de ska ges större möjligheter att lyckas. Dessa är frågorna som författaren menar att det alltid ska gå att ge svar på:

1. Varför ska jag göra det?
2. Vad ska jag göra?
3. Var ska jag vara?
4. Med vem ska jag vara?
5. När ska jag göra det?
6. Hur ska jag göra det?
7. Vad händer sedan?

Enligt Karlsson (2020) går det att göra på flera olika sätt för att besvara de sju frågorna. Exempelvis kan det vara gynnsamt att använda sig av tydliggörande pedagogik, till exempel ett bildschema på väggen för att göra fritidseftermiddagens upplägg tydlig för eleverna. Att visualisera genom bilder kan ge svar på frågorna, det ger samtliga elever en tydligare lärmiljö menar författaren. Westling Allodi (2021) menar att lärmiljöer som är lyhörda inför elevers behov och förutsättningar kan förebygga, motverka och övervinna en del svårigheter.

Det finns också en modell som används inom den tydliggörande pedagogiken. Modellen kallas för isberget och används som metafor för hur en elev uppför sig. Enligt denna modell förutsätter man att det är mycket hos eleven som döljer sig under ytan och som är anledningen till att en elev reagerar eller gör på ett visst sätt, det är alltså bara toppen av isberget som syns. Man menar att om en elev reagerar med utbrott eller flyr från en situation så är det oftast för att kravet som ställs på eleven är större än vad eleven har förmåga att hantera. Det handlar då om något i situationen som eleven inte kan hantera eller upplever som obegripligt eller meningslöst (Jahn, m.fl. 2020).

2.2 Texter och böcker om specialpedagogik på fritidshemmet

Här har vi valt att presentera kurslitteratur som berör ämnet specialpedagogik på fritidshemmet.

Karlsson (2020) menar att det bör finnas samsyn mellan elevhälsoteamet (EHT) och fritidshemmet. Det är viktigt att man i elevhälsoteamet också känner till fritidshemmets läroplan och att en specialpedagog finns tillgänglig även för lärare i fritidshem. Då möjliggörs ett samarbete mellan yrkesgrupper och kompetenser tas tillvara (Karlsson 2020). Att involvera specialpedagogiska kompetenser tidigt i arbetet med extra anpassningar är viktigt (Skolverket 2014).

I boken *Tidiga insatser och barns utbildningsvägar: inkludering och specialpedagogik* (Lundqvist, 2018) kan man läsa att det är viktigt att personal och rektorer vet vilka skyldigheter de har när det kommer till stödinsatser. Lundqvist (2018) hävdar att det inte är möjligt för personalen att inte implementera stödinsatser när sådana behövs. Det är inte heller möjligt för en rektor att säga att stödinsatser exempelvis inte ryms i budgeten. Stödinsatser är en laglig rätt och en mänsklig rättighet.

Lundqvist (2018) framhåller även att intentionerna med stödinsatser är att främja positiv utveckling både socialt och kunskapsmässigt. Det ska också främja god hälsa och livskvalitet. Det innebär alltså att frånvaro av stödinsatser eller brist på adekvata sådana kan hindra elevers positiva utveckling och goda hälsa (Lundqvist, 2018). Eftersom elevernas rätt till stöd inbegriper mer än enkom stöd riktat mot kunskapskraven skulle det stöd som erbjuds på fritidshemmet kunna fokusera på elevernas sociala och relationella utveckling. Utifrån detta anser författaren att det är av stor betydelse att problematisera hur specialpedagogiken på fritidshemmet kan främja elevernas sociala utveckling och lärande (Lundbäck, 2022).

Nilholm (2019) menar i boken *En inkluderande skola: möjligheter, hinder och dilemman* att begreppet inkludering innebär att elever känner sig trygga i gruppen och har goda relationer med lärare och elever samt lär utifrån sina egna förutsättningar. Frågan om inkludering handlar ytterst om att skapa en skola där *alla* elever har en bra situation. Utmaningarna och svårigheterna en skola kan möta handlar inte bara om elever och deras förutsättningar utan i minst lika hög grad om hur den egna verksamheten kan anpassas för att möta alla barn och elever (Nilholm, 2019).

3 Tidigare forskning

I detta avsnitt presenteras tidigare forskning. Artiklarna handlar om KASAM, specialpedagogik och extra anpassningar utifrån elevers olikheter och behov i olika lärmiljöer. I några av studierna vi valt ut har man använt sig av kvalitativa enkäter som metod, vilket varit extra intressant för oss då det är den metod vi valt.

3.1 Forskning som berör specialpedagogik

I artikeln *Specialpedagogik- Vilka är de grundläggande perspektiven?* av Claes Nilholm (2005) belyser han de två grundperspektiven för forskning om specialpedagogik och lyfter upp frågan om behovet av ett tredje perspektiv. Metoden för studien som presenteras i artikeln var en litteraturstudie där tidigare forskning, litteratur och artiklar användes.

Forskning om specialpedagogik delas ofta in i två grundläggande perspektiv. Ett traditionellt, individualistiskt perspektiv med rötter i medicin och psykologi och ett alternativt sätt som innebär att ta fasta på de sociala faktorernas betydelse för skolproblem. Nilholm (2005) menar att man i det traditionella perspektivet utgår från en föreställning om att eleven är bärare av sina svårigheter och att dessa brister behöver kompenseras upp. Detta traditionella synsätt får kritik då nyare alternativa synsätt ser specialpedagogiska behov som sociala konstruktioner mer än som individens egna tillkortakommanden. Författaren menar att det är skolans system som skapar problemen och det är där problemet ligger snarare än hos eleven/individ. Vidare menar Nilholm (2005) att behovet av ett eventuellt tredje perspektiv kan finnas för att komplettera de båda tidigare perspektiven. Detta tredje perspektiv tar utgångspunkt i dilemman som skolan och samhället måste hantera för att möta elevers olikheter. Genom dilemmaperspektivet kan man se att det finns valsituationer där det finns grundläggande motsättningar och som inte har en tillfredställande lösning. Det finns alltså inget entydigt svar på hur man ska agera. Det uppstår ett dilemma och det gäller att hitta en balans mellan de olika målen. Här är elevers olikheter i erfarenheter, förmågor och egenskaper något som kräver olika anpassningar av undervisningen.

Resultatet av Nilholms (2005) studie visar att det finns kritik riktad mot det traditionella perspektivet. Och att ett tredje perspektiv, dilemmaperspektivet, kan innebära att forskningen får mer bredd och djup. Nilholm (2005) vill slutligen i sin artikel föreslå två nya forskningsområden, ett som lyfter frågor kring kartläggningar av empirisk forskning och det andra området är studier av "talet om" specialpedagogik. Att ta utgångspunkt i dilemmaperspektivet menar Nilholm (2005) är en bra utgångspunkt för vidare forskning.

I Bergstedt och Karlsudds (2022) artikel *Specialpedagogik på fritidshem: En litteratur- och dokumentanalys av fritidshemmets specialpedagogiska utveckling* beskriver författarna att fritidshemmets relation till specialpedagogik har så länge som fritidshemmet funnits, varit oklar. Det har funnits ett specialpedagogiskt förhållningssätt i fritidshemmet men detta har varit svårdefinierat. Insatser från specialpedagogiska håll har lyst med sin frånvaro men efterfrågan kring detta har ökat de senaste tio åren.

Studien som är en litteratur- och dokumentstudie, granskar tidigare forskning och fritidshemmets styrdokument samt fritidshemsverksamheten med specialpedagogik i blickfånget. Resultatet i studien visar att de specialpedagogiska inslagen som helhet var och är förhållandevis stor mängd förekommande. Begrepp som bildat de mest betydande diskurserna är kompensation, delaktighet och differentiering. Specialpedagogiken har och har haft en disciplinär funktion vilket mestadels kan kopplas till skolan och den specialpedagogiska

tradition som föreligger där. Slutligen menar författarna att studien visat att det behövs en specialpedagogik utvecklad för fritidshemmet för att den ska kunna stötta och försvara fritidshemsverksamhetens förhållningssätt och pedagogik (Bergstedt & Karlsudd, 2022).

Vi har också tagit del av Birgitta Lundbäcks (2022) avhandling *Specialpedagogik i fritidshemmet- Från samlat forskningsläge till pedagogisk praktik* som gavs ut under tiden vi arbetat med denna studie. Avhandlingen är skriven inom ramen för Forskarskola i specialpedagogik för lärarutbildare (SET-forskarskola) finansierad av Vetenskapsrådet. Målet hos forskarskolan är att tillföra kunskap kring hur alla elever kan utvecklas utifrån sina egna behov, detta framför allt med fokus på elever i behov av specialundervisning i någon form. Lundbäck (2022) tar upp att definitionen av när elever ska kartläggas för ett eventuellt specialpedagogiskt stöd är problematisk när det kommer till fritidshemmet. Då behöver man klarlägga vilken typ av stöd som fritidshemmet kan erbjuda och huruvida det ska riktas mot elevens hela utbildning eller endast mot kunskapskraven. Författaren refererar till Haglunds och Ihrskogs tidigare forskning (refererad i Lundbäck, 2022) som visat att elever behöver stöd för att lyckas med sociala relationer vilket författaren menar indikerar att elever kan vara i behov av annat stöd i fritidshemmet än i skolan. Trots att det är allmänt känt att elever har behov av stöd även i fritidshemmet saknas forskning kring när och hur stöd ska ges, enligt Lundbäck (2022).

Lundbäck (2022) lyfter också fram att Lager (refererad i Lundbäck, 2022) menar att socialpedagogiken som ligger till grund för fritidshemmet grundar sig i en holistisk syn på eleverna. Enligt de forskningsstudier som Lundbäck (2022) presenterar i sin avhandling vill fritidslärare helst inte dela upp elever i olika kategorier så som elever i behov av särskilt stöd, samt elever som inte är i behov av stöd. Detta kan bero på att fritidshemmet historiskt har socialpedagogiken som utgångspunkt. Trots detta ska fritidshemmet erbjuda det stöd varje enskild elev är i behov av. Författaren ställer sig frågande till hur detta går till om dessa elever inte är identifierade, författaren ställer sig också frågorna; hur och vilket stöd är det som ges i fritidshemmet samt hur beskrivs specialpedagogiskt stöd i fritidshemmet?

Lundbäck (2022) beskriver att oavsett vilket stöd som krävs, så ställer behovet av stöd, krav på lärares kompetens, organisation och planering. Författaren menar också att det ställer krav på hur styrdokument tolkas och blir verksamt i fritidshemmet. I vissa fall kan det handla om att stödet erbjuds genom att lärare i fritidshem har kännedom om att det finns ett behov hos en elev eller i gruppen och därmed skapar en verksamhet som på olika nivåer tillgodoser elevens behov men i andra fall kan det behövas speciella åtgärder.

3.2 Forskning som berör extra anpassningar

I artikeln *Extra anpassningar i skolan ur speciallärare och specialpedagogers perspektiv* av författarna Westerholm, Mattsson och Lindqvist (2020) nämner man att det 2014 gjordes ett tillägg i Skollagen gällande arbetet med elever i behov av stöd (Prop. 2013/14:160). Lärare skulle nu kunna göra extra anpassningar inom ramen för den ordinarie undervisningen. Fungerar extra anpassningen så behöver troligen inte särskilt stöd ges. Studien fokuserar på speciallärare och specialpedagogers uppfattning om arbetet med extra anpassningar. Westerholm m.fl. (2020) nämner att Skolverket (refererad i Westerholm m.fl., 2020) beskriver att specialpedagogisk kompetens är viktig i arbetet med stöd till eleverna. Därmed är speciallärarens och specialpedagogens roll tydlig gällande arbete med extra anpassningar både direkt och indirekt.

Metoden som användes i studien var en enkät om arbetet med extra anpassningar. Enkäten innehöll flera öppna fritextfrågor och avslutades med en öppen fråga där deltagarna fritt reflekterade kring arbetet med extra anpassningar. Enkäten var frivillig och anonym.

Resultaten Westerholm m.fl. (2020) kom fram till var att många använde sig av extra anpassningar. Man ansåg att eleverna var hjälpta av insatserna. Lärarna upplevde att deras arbetsbörda ökade något i samband med den dokumentation de behövde utföra kring extra anpassningar. Studien visade att lärares egen inställning till anpassningar och erfarenhet påverkade hur väl extra anpassningar genomfördes. Antalet elever med särskilt stöd hade enligt studien minskat något och en större del elever med extra anpassningar hade tillkommit. Studien visar att deltagarna såg en potential i arbetet med extra anpassningar. Deltagarna såg att många av de extra anpassningar som hjälper vissa elever inte var ett hinder för andra elever, och därmed kunde de många extra anpassningarna bli en del av den ordinarie undervisningen. (Westerholm m.fl. 2020).

I studien *Fritidshemslärares arbete, trivsel, inkluderande arbetssätt och samverkan - en enkätstudie i svensk fritidskontext* hade Helena Elvstrand, Lina Lago & Johanna Lundqvist (2022) som syfte att undersöka hur yrkesverksamma i fritidshem beskriver sitt arbete, sin trivsel, de inkluderande arbetssätten som används samt samverkan.

Metoden man använt är enkäter med både flervals och fritextfrågor. Den skickades ut till skolor i Sverige. Totalt delades 78 enkäter ut och man fick tillbaka 65.

Frågorna i enkäten rörde inkludering, barn i behov av särskilt stöd, tillgång till specialpedagogisk handledning och trivsel och arbetssätt. Resultatet visar att arbetet upplevs som varierat och att informanterna trivs på arbetet. Fritidshemslärare erbjuder inkludering och gör extra anpassningar och stödinsatser görs utifrån befintlig personal. Mer än hälften av informanterna uppger att de stödinsatser som görs inte räcker till. På fritidshemmet går barn med och utan behov av extra stöd tillsammans. Samarbetet med specialpedagogiska professioner uppges vara bristfälligt trots att behovet finns. Det framgår också att fritidshemmet glöms bort av elevhälsoteamet (EHT). Rektor upplevs prioritera den obligatoriska grundskolan före fritidshemmet verksamhet. Man upplever fritidshemmets resurser som otillräckliga och stödinsatserna för få. På fritidshemmet utförs en mångfald av arbetsuppgifter, både arbete i obligatoriska grundskolan och fritidshemsverksamhet ingår. Informanterna beskriver att orsaker till behov av stöd kan öka/uppstå på grund av att fritidshemmets bemanning är för låg och elevgrupperna för stora samt att lokalerna oftast delas av både skola och fritidshem (Elvstrand m.fl. 2022).

Fälth, Lundbäck och Mekic Lindbergs (2020) artikel *Pupils with special needs - collaboration between school and school-age educare* tar sin utgångspunkt i skrivningarna i de svenska styrdokumenterna. Där står att fritidshemmet ska komplettera grundskolan samt att de elever som har behov av stöd ska ges stöd under både skoltid och under tiden på fritidshemmet. Syftet med studien är att uppmärksamma hur specialpedagoger i skolan och lärare i fritidshem samarbetar kring arbetet med elever i behov av särskilt stöd. Det var 30 lärare totalt som deltog i studien och resultaten visade att samarbetet finns, fast i begränsad omfattning. Det framkom tydligt att ett större fokus på inkludering är eftersträvarvärt samt att samarbetet mellan de olika professionerna skulle möjliggöra att fritidshemmet kan fungera som ett komplement till skolan.

Författarna hänvisar till en rapport från Skolverket (refererad i Fälth m.fl. 2020) som handlar om tillgängliga lärmiljöer för elever i behov av stöd i fritidshemmets verksamhet. I rapporten var rektorer och specialpedagoger kritiska. Nästan hälften av dem menade att eleverna inte får

de anpassningar och särskilt stöd som de är i behov av på fritidshemmet. Flera av respondenterna ifrågasatte också det faktum att anpassningar och stöd endast fanns för eleverna under skoltid och att de fick klara sig utan detta på fritidshemmet. Respondenterna uppger att detta kan vara ofördelaktigt för de elever som är i behov av stöd, då deras behov inte upphör när de kommer till fritidshemmet. Elever som har svårigheter att hantera sociala situationer är sannolikt mer sårbara i fritidshemskontexten jämförelsevis med skolans lektionssammanhang då det sociala samspelet spelar en större roll i fritidshemmets friare sammanhang.

Fälth m.fl. (2020) lyfter fram hur en lärare i fritidshem som är respondent i deras studie, beskrev att denne ofta är delaktig i att upprätta åtgärdsprogram för elever i skolan. Dessa åtgärdsprogram är då inriktade på skolämnen såsom matematik, svenska eller engelska. Däremot nämnde ingen av respondenterna det sociala perspektivet eller inkludering i relation till åtgärdsprogrammen. Författarna hänvisar till Skollagen som anger att särskilda åtgärdsprogram för elever på fritidshemmet kan genomföras, ändå uppgav ingen av respondenterna att eleverna hade åtgärdsprogram som gällde för fritidshemmet. En av respondenterna som är specialpedagog uppgav att denne inte tycker att det finns särskilt mycket samarbete mellan specialpedagogerna och fritidshemmet när det gäller elever i behov av stöd, utan att det samarbetet mestadels är kopplat till skolan (Fälth m.fl. 2020).

3.3 Forskning som berör KASAM

Vi har tagit del av artikeln av Aaron Antonovsky (1996) *The salutogenic model as a theory to guide health promotion*. I artikeln framställs det salutogena perspektivet som ett genomförbart tankemönster för forskning inom det hälsofrämjande området. Här är KASAM presenterad som en användbar teori. I artikeln får vi veta att konfronterad med faktorer som leder till stress, kommer en person med en hög KASAM att vara motiverad, känna att denne kan klara utmaningar, uppleva att utmaningen denne ställs inför är begriplig, samt tro på att denne har förmågan som krävs för att klara sig. Om man haft livserfarenheter som leder till en hög KASAM gör detta det möjligt för en att hantera varje given situation samt att det blir möjligt för en att använda de resurser eller förmågor som är lämpliga utifrån den aktuella stressfaktorn (Antonovsky, 1996).

Studien *The development of a sense of coherence and its impact on responses to stress situations* genomfördes av Helen Antonovsky och Shifra Sagy (1986), studien genomfördes på ett urval av 418 ungdomar som gick i en gymnasieskola i Israel, av dessa elever ingick 78 som var på väg att evakueras från sina hem i Sinai. Jämförelsegruppen var deras 340 klasskamrater som bodde i andra samhällen. Det som mättes hos dessa ungdomar var de känslomässiga reaktionerna på stress och ångesttillstånd. Studien ville ta reda på KASAM:s inverkan på de känslomässiga reaktionerna hos ungdomarna.

Det fanns fyra komponenter som torde kunna påverka utvecklingen av KASAM, den första var emotionell närhet, den andra kommunikation, den tredje stabil gemenskap och den fjärde ålder. Resultatet i denna studie visade att stabilitet i samhället, ålder och kön var faktorer som hade inverkan på utvecklingen av känslan av sammanhang i tonåren. KASAM kan förklaras som en hanteringsmekanism som handlar om att ha tendens att se livet som förutsägbart och hanterbart. Det är mindre troligt att en person med hög KASAM uppfattar situationer som oroliga, provocerande eller hotfulla än personer med en låg KASAM (Antonovsky & Sagy, 1986).

4 Teoretisk anknytning

I detta avsnitt presenteras vår teori KASAM som utgår ifrån ett salutogent perspektiv. Vi belyser även det relationella perspektivet och dilemmaperspektivet. Vi vill synliggöra hur de olika perspektiven har kopplingar till varandra.

4.1 KASAM -Salutogent perspektiv

Den övergripande teori vi använder oss av är Antonovskys (2005) teori om Känsla Av Sammanhang, KASAM. Aaron Antonovsky (1923–1994) var en känd och respekterad professor i medicinsk sociologi. Antonovsky grundade teorin KASAM, som utgår ifrån ett salutogent perspektiv. Ordet salutogen betyder hälsans ursprung (Antonovsky 2005). Ett salutogent förhållningssätt innebär att se på individen i sin helhet och som en del av sin omgivning. Det salutogena perspektivet handlar om att skapa lärmiljöer som främjar lärande, utveckling och hälsa hos eleverna (Specialpedagogiska skolmyndigheten 2022). Ur ett elevperspektiv handlar KASAM om att göra skolan begriplig. Skolan blir meningsfull och det blir lättare att känna motivation om man har en god känsla av sammanhang (Leifler, 2022). I *Fritidshemmets didaktik* betonar Hippinen Ahlgren (2017) lärmiljöernas betydelse för elevernas lärande och socialisering, författaren nämner att lärmiljön inbegriper den fysiska miljön såväl som den sociala miljön och att det är av stor vikt att fritidshemmets lärmiljöer står inför ständig revidering för att kunna bidra till en meningsfull fritid för den aktuella barngrupp som befinner sig i verksamheten. Andishmand (2019) beskriver att utgångspunkten för stödinsatser i skolan är ett salutogent perspektiv, författaren nämner också att en stödinsats för att ge eleverna de bästa förutsättningarna att lyckas är att skolan anpassar lärmiljöerna efter elevernas behov och förutsättningar.

I Skolverkets artikel *Tillitsfulla relationer i tillgängliga lärmiljöer främjar elevers skolnärvaro* poängterar Hugo (2021) att i det salutogena perspektivet är Antonovskys begrepp begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet starkt relaterade till varandra (refererad i Hugo, 2021). Hugo (2021) menar att det enligt det salutogena perspektivet fokuseras på att utgå ifrån elevers resurser i stället för att fokusera på brister eller det som inte fungerar. Med andra ord handlar det om att fokusera på lösningar snarare än problem. I Skollagen (SFS 2010:800) uppges att elevhälsan ska arbeta salutogent. Elevhälsan ska arbeta hälsofrämjande och förebyggande för att på så sätt stötta elever i deras utveckling.

4.2 Relationellt perspektiv

Vår studie knyter också an till det relationella perspektivet. I det relationella perspektivet bygger pedagogiken på en helhetssyn där kunskap, fostran och omsorg ingår som delar av helheten. I *Relationell specialpedagogik i teori och praktik* beskriver Aspelin (2013) att om mötet mellan lärare och elev kan vara färgat av tillit, närhet, att bli bekräftad och sedd så ger detta eleverna en känsla av meningsfullhet. Elevernas känslor, tankar och beteenden beaktas i det relationella perspektivet. Aspelin (2013) menar också att relationell pedagogik uppmärksammar situerat lärande. I Skolverkets *Inkluderande undervisning – fritidshemmets arbete med elever i behov av extra anpassningar och särskilt stöd* redogör även Andishmand (2019) för det situerade lärandet och menar att det är ett ideologiskt mål i fritidshemmets verksamhet. Författaren menar att detta lärande och meningsskapande uppstår kollektivt genom att elever ingår i och är en del av sammanhanget i verksamheten.

Andishmand (2019) beskriver att det utifrån det relationella synsättet är allas ansvar att möta elevernas olikheter, att anpassa undervisningen och att ge stöttning utifrån varje elevs behov. Det viktigaste är att alla elever upplever att de ingår i ett sammanhang där de är delaktiga

samt att de får möjligheter att utvecklas med utgångspunkt i sina egna behov och förutsättningar. Utgångspunkten i det relationella synsättet är enligt Andishmand (2019) ett salutogent och hälsofrämjande perspektiv där förmågor och det som fungerar ligger i blickfånget i stället för det som inte fungerar.

4.3 Dilemmaperspektivet

Enligt Nilholm (2005) utgår dilemmaperspektivet från att det finns grundläggande motsättningar som inte har en enkel lösning, det handlar om att försöka hitta balansen mellan motsättningar och utifrån det anpassa skolans undervisning. Här måste man ta hänsyn till elevers olikheter i erfarenheter förmågor och egenskaper. Dilemmaperspektivet bygger på att man inte kan bortse från grundläggande dilemman i utbildningssystemet. Olika mål är önskvärda att nå men står i motsättning till varandra och blir därför ett dilemma. Det innebär att för att nå fler mål måste en balans uppnås mellan dem. Sär lösningar ska undvikas, men samtidigt behöver elever kategoriseras, exempelvis genom kartläggning och utredning för att kunna identifiera ett stödbehov. Därav uppstår ett dilemma i undervisningssystemet. När det gäller fritidshemmet kan en motsättning exempelvis vara målet att uppnå rätten till delaktighet som ska balanseras utifrån de behov en elev kan ha av extra anpassningar, som att vara i en mindre grupp eller enskilt under delar av eller hela fritidshemstiden.

5 Metod

I den inledande delen av avsnittet beskriver vi enkäter som metod utifrån litteraturen. Vi berättar också om vår valda metod, kvalitativ webbenkät.

I *Enkätboken* beskriver Trost och Hultåker (2016) att enkäter som metod liknar de personliga intervjuerna, men den stora skillnaden är att den som svarar på frågorna själv skriver ner sina svar och att där finns ingen intervjuare på platsen. Termen enkät kommer från franskans enquête som betyder rundfråga. Ett enkätformulär brukar beskrivas som ett mätinstrument där man mäter människors känslor, åsikter och beteenden. I processen med att skapa en enkät är det viktigt att ha utformat ett tydligt syfte för studien, innan frågorna till enkäten formuleras.

Kvantitativa data ger forskaren de siffror som behövs för att bevisa de generella slutsatserna, medan en kvalitativ metod är mer inriktad på ord än siffror för att få med detaljer och förstå konsekvenserna av exempelvis en händelse fullt ut. Eliasson (2013) beskriver att kvantitativa metoder fungerar bäst när det är viktigt att kunna sätta siffror på undersökningsmaterialet medan kvalitativa metoder gör sig bäst när det handlar om att komma åt olika sammanhang som fordrar förståelse och nå ett djup. Med anledning av Eliassons (2013) beskrivning av kvalitativa metoder valde vi att använda oss av en kvalitativ metod i form av webbenkät med öppna frågor. Vi ville belysa problemet att det görs extra anpassningar under skoltid men inte lika ofta under fritidshemstid. Enligt Skolverket ska fritidshemmet utifrån elevernas behov, intressen och förmågor erbjuda en meningsfull fritid för varje enskild elev som vistas där (Lgr, 22). Vi menar att de elever som är i svårigheter, är det även när de är på fritidshemmet. Utifrån begreppen begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet som hämtats från KASAM-teorin (Antonovsky, 2005) ville vi därför undersöka om lärare i fritidshem/fritidsledare uppfattar att extra anpassningar på fritidshemmet kan bidra till ökad begriplighet hanterbarhet och meningsfullhet för eleverna. KASAM-teorin utgår från ett salutogent perspektiv (Antonovsky, 2005) vilket stämmer väl överens med skolans stödinsatser som har utgångspunkt i ett hälsofrämjande och salutogent perspektiv (Andishmand, 2019). Med anledning av denna koppling blev KASAM-teorin ett naturligt val av teori för oss i arbetet med att undersöka hur stödinsatser i form av extra anpassningar bidrar till ökad känsla av sammanhang i fritidshemmets verksamhet.

Vårt beslut blev att skapa en webbenkät med öppna frågor som berör lärmiljöer, extra anpassningar, begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet. Genom att vi använde öppna frågor där svarsraderna är längre gavs respondenterna möjlighet att lämna längre svar. Det menar vi ger möjlighet att insamla data med större djup och mer detaljer.

Syftet med att använda oss av en kvalitativ metod var att söka svar och förståelse kring våra frågeställningar: ***Vilka extra anpassningar görs på fritidshemmet enligt lärare i fritidshem/fritidsledare? Hur uppfattar lärare i fritidshem/fritidsledare att fritidshemmet som helhet görs begripligt, hanterbart och meningsfullt för elever i svårigheter? och Hur är de olika lärmiljöerna på fritidshemmen anpassade för elever med olika behov?*** Vi ansåg att för att besvara våra frågeställningar erfordrades en kvalitativ metod, detta med anledning av att vi sökte reflekterande svar från respondenterna.

Vi valde att använda webbenkät med förhoppning om nå ut till ett stort antal respondenter, hade vi istället delat ut enkäter hade vi sannolikt inte haft möjlighet att nå ut till lika många respondenter. Vi ansåg också att en webbenkät är lättillgänglig i förhållande till pappersenkäter, då respondenten exempelvis inte behöver skicka svaret via post, vid

webbenkät. Det var också av stor vikt för oss att respondenten skulle kunna ta sig tid att reflektera över sina uppfattningar kring våra frågor. Vi ansåg därav att webbenkät var ett lämpligt alternativ då respondenten gavs möjlighet besvara frågorna i lugn och ro samt när det passar denne. Detta till skillnad från att genomföra intervjuer, då respondenten behöver finnas på plats under en bokad tid.

Inspirationen till att använda oss av öppna frågor med reflekterande svar fick vi via artikeln *Fritidspedagogisk undervisning: en fråga om intentionalitet, situationsstyrning och inbäddning* av Ackesjö och Haglund (2021). I deras studie använde de sig av öppna frågor som lämnades ut till respondenter som sedan skrev ner egna reflektioner som svar.

5.1 Urval

Bryman (2011) menar att i kvalitativ forskning används ofta målinriktade eller målstyrda urval. I vårt fall har vi valt skolan och en speciell yrkesgrupp på skolan. I kvantitativa undersökningar är forskare ofta intresserade av hur resultatet kan generaliseras till andra grupper eller situationer än de som var med i undersökningen. Därav är det intressant att göra ett mer representativt urval (Bryman, 2011). Vi valde att basera vårt urval utifrån vart vi kunde få en så verksamhetsnära bild som möjligt för vår undersökning. Vi gjorde ett strategiskt val genom att vända oss till yrkesgrupperna fritidsledare och lärare i fritidshem på grund av att det är just dessa yrkesgrupper som är verksamma i fritidshemmet och således också dem som kan ge verklighetsförankrade svar kring våra frågeställningar.

5.2 Genomförande

Vi har genomfört vår undersökning genom ett webbenkätformulär som vi lagt ut i olika fritidshemsrelaterade grupper på sociala medier. Webbenkätformuläret skapade vi i Google Formulär. I inledningen av webbenkäten (se bilaga 1) har vi tydligt presenterat syftet och vilka vi vänder oss till. Detta för att så gott det är möjligt se till att svaren kommer från lärare i fritidshem/fritidsledare. Vi inser dock att eftersom personerna är anonyma kan vi inte till 100% veta att personerna tillhör någon av de avsedda yrkesgrupperna.

5.3 Forskningsetiska överväganden

Webbenkäten är anonym och utgår ifrån de fyra forskningsetiska grundprinciperna från Vetenskapsrådet (2017).

1. *Informationskravet* - innebär att forskaren ska informera om syftet för undersökningen och information till deltagaren om sin roll i undersökningen
2. *Samtyckeskravet*-innebär att deltagaren ska godkänna sitt deltagande och kan när som helst avbryta sin medverkan
3. *Konfidentialitetskravet* - innebär att namn och personlig information hålls hemlig och anonymt
4. *Nyttjandekravet* - innebär att forskningsresultatet ej får användas i kommersiellt syfte eller föras vidare.

Vi har tydligt informerat om syftet med vår studie i den inledande texten på vår webbenkät. Deltagaren är anonym och behöver ej uppge vare sig namn eller andra personliga uppgifter i webbenkäten. För att besvara webbenkäten behöver personen gå in på en länk, samtycke sker när personen efter att ha läst den inledande texten, väljer att klicka på länken och besvara webbenkäten. Det framgår att svaren endast ska användas i denna undersökning och inte i kommersiellt syfte eller föras vidare. Materialet kommer att raderas när studien är klar. Trovärdighet i forskning handlar bland annat om att forskningen är noggrann, systematisk och

rigoröst gjord. Vi har därför varit noga med att vi vid citat återger respondenternas exakta ord och därmed säkerställer att vi återger data på ett systematiskt och hederligt sätt.

5.4 Studiens tillförlitlighet

Enligt Patel & Davidsson (2011) går det inte att kontrollera tillförlitligheten i en enkät förrän den är genomförd. Först när den blivit besvarad framgår det hur tillförlitlig den är. Patel & Davidsson (2011) menar därför att det är viktigt att formulera sina frågor i enkäten så att de inte kan feltolkas på ett sätt som inte är avsett. Vi var noggranna med att både instruktionen till webbenkätfrågorna och att frågorna i sig formulerades på ett tydligt sätt. När vi bearbetade frågornas formulering utgick vi från studiens syfte och frågeställningar samt den teori vi valt att använda oss av i analysen. Vid analysen av de svar som respondenterna gett har vi återgett citat ordagrant för att synliggöra vilken data vi baserade våra tolkningar på, detta gjorde vi för att öka studiens tillförlitlighet. Vi inser att studien sannolikt inte är en allmängiltig beskrivning av samtliga fritidshem, utan snarare ger en bild av de skolor som respondenterna arbetar på. De svar som respondenterna gav representerar deras egna upplevelse. Bryman (2011) menar att forskningsresultat bör generaliseras utifrån teori och inte urvalsgrupp, slutsatsens kvalitet är då viktig.

Validitet handlar om att man tar reda på det man avser att ta reda på genom undersökningen. Validitet är noggrannhet gällande *vad* vi mäter, reliabilitet är *hur* vi mäter och handlar om tillförlitlighet i mätningens kvalitet. Dessa två begrepp handlar om trovärdighet och transparens i undersökningen. Det är viktigt att minimera mätfel som kan bero på slumpmässiga faktorer (Erickson & Gustafsson, 2014). I vårt fall har vi identifierat svårigheter i att säkerställa att samtliga respondenter tillhör yrkesgrupperna fritidsledare och lärare i fritidshem, vilket skulle kunna utgöra en felmarginal. Denna felmarginal har vi dock försökt minimera genom att skicka ut vår webbenkät i grupper skapade för och av de relevanta yrkeskategorierna.

6 Bearbetning av insamlade data och analys

Nedan beskrivs hur vi bearbetat och sorterat insamlade data efter olika teman.

Vår insamlade data bestod av 37 respondenters svar, som alla hade besvarat samtliga frågor. När webbenkätsvaren kommit in påbörjade vi bearbetningen av insamlade data. Enligt Ejlertsson (2014) är en enkel variant av bearbetning att leta efter olika teman i texten och kategorisera dem. När vi valde ut analysystemen ur vår empiri utgick vi ifrån vår teori vilket kallas för att ha ett teoretiskt förhållningssätt (Widerberg 2002). När vi valt ut våra teman exemplifierade vi med citat från svaren på webbenkätfrågorna.

Moberg (2021) menar att en teori och tillhörande begrepp kan vara behjälplig i att selektera delar i den insamlade data som blir relevanta att analysera utifrån teorin. I vårt fall har det varit KASAM-teorins begrepp begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet som hjälpt oss välja ut relevant empiri.

Vår insamlade data var till en början i oordning vilket gjorde det svårt att få en överblick, detta kallar Ahrne och Svensson (2011) för kaosproblemet. Lösningen var att sortera vårt material, sortering görs för att få en överblick och se en helhet i materialet (Ahrne & Svensson, 2011). Först läste vi igenom de svar vi fått in och bekantade oss med materialet, sedan sorterade vi svaren genom färgmarkering utifrån de teoretiska begreppen *begriplighet*, *hanterbarhet* och *meningsfullhet* och samlade respektive svar under respektive huvudtema. För att få möjlighet att sortera svaren utifrån de teoretiska begreppen letade vi efter olika ord och begrepp som kunde relateras till respektive tema. Vi sorterade svaren till varje webbenkätfråga var för sig för att sedan kategorisera dem utifrån det system vi utarbetat genom våra huvudteman. Nästa steg var att reducera materialet eftersom det är omöjligt att presentera allt material man samlat in, detta fenomen kallas för representationsproblemet (Ahrne & Svensson, 2011). Vi reducerade genom att välja ut de citat som var mest intressanta utifrån våra frågeställningar och vår teori. Vi reflekterade därefter över sambanden mellan våra olika teman och inordnade dessa i olika mönster. Vi har sedan använt vår insamlade data och jämfört likheter och olikheter med tidigare forskning för att få syn på och problematisera innehållet. De tre steg vi använde oss av i vår analys var sortera, reducera och argumentera, dessa har vi hämtat från Ahrne och Svensson (2011).

7 Analys och resultat

Vår utgångspunkt i webbenkäten är hur respondenterna ser på insatsen extra anpassningar på fritidshemmet. De resultat som vår webbenkätundersökning visade var att många respondenter uppgav att det görs extra anpassningar för elever på fritidshem, men inte i den utsträckning som respondenterna anser skulle behövas. Ett viktigt resultat som framkommit är att de anpassningar som görs uppges bidra till ökad begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet för eleverna.

Det råder enligt respondenterna brist vad gäller samarbete med yrkesgrupper som har specialpedagogiska kompetenser. Fler brister som gör att det är svårt att genomföra extra anpassningar uppges respondenterna är; brist på personal, stora elevgrupper, undermåliga lokaler, dålig ekonomi och bristande kunskap. När det gäller lärmiljöerna visar resultatet att det ser väldigt olika ut på olika fritidshem. Några respondenter uppges att de har väldigt bra förutsättningar lokalmässigt och stor frihet när det kommer till att anpassa utifrån elevernas behov. Andra nämner många respondenter att det finns en problematik i att de tvingas använda klassrum som fritidslokaler vilket gör det svårt att anpassa lärmiljön efter elevernas behov i fritidsverksamheten. Många respondenter nämner också att det stora elevantalet skapar svårigheter när det gäller att anpassa lärmiljöerna.

7.1 Kopplingar till teorin KASAM som handlar om Känsla Av SAMmanhang

Antonovskys (2005) begrepp *begriplighet*, *hanterbarhet* och *meningsfullhet* utgör de teman vi använder för analys av vårt material. Widerberg (2002) nämner deduktion och beskriver att i kunskapsproduktionen betonas tolkningen och teorins roll. Presentationen av vår insamlade data är deduktiv genom att vi delat in materialet i teman.

Med hjälp av begreppen begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet har vi analyserat materialet från webbenkätundersökningen. Nedan följer en förklarande text till varje begrepp och därefter några av respondenternas svar på webbenkäten.

Därefter följer ett avsnitt där vi kopplar resultaten till våra tre frågeställningar.

7.1.1 Begriplighet

Begriplighet innebär att förstå inre och yttre stimuli som förnuftsmässigt gripbara och att förstå information som strukturerad och sammanhängande (Antonovsky, 2005). Översatt till fritidshemmets kontext och utifrån ett elevperspektiv innebär det att eleven förstår hur saker och ting hänger ihop och varför eller hur hen ska göra olika saker.

Användning av bildstöd och visuellt stöd bidrar till att skapa struktur och förståelse för exempelvis dagens innehåll. Ibland kan elever behöva flera genomgångar på en dag och att schemat delas upp i delmoment för att ytterligare öka begripligheten/förståelsen. Hejlskov Elvén (2014) tar upp vikten av begriplighet för eleverna. Författaren menar att eleverna alltid gör det som är mest begripligt för dem i en situation och för att skolan ska göra tillvaron begriplig för eleverna handlar det om att skapa bra förutsättningar för eleverna i varje aktuell situation.

I respondentens svar nedan kan vi se att det finns ett aktivt arbete med att göra extra anpassningar och att upplevelsen är att det ökar elevens förståelse för fritidshemmets innehåll. En sådan extra anpassning är just användandet av bildstöd

Bildstöd är en hjälp på det finns språkliga brister. Gör att vi kan förmedla till elever som inte har ett utvecklat ordförråd vad som ska ske på fritidshemmet. Eleven kan också göra sig själv förstådd med bildstöd och exempelvis känslkort

En annan respondent tar upp kombinationen av bildstöd och enskild genomgång

Den extra enskilda (eller i grupp vid behov då flera av eleverna med behov av det är närvarande) genomgång och förberedelse inför vad som ska ske samt bildstöd bidrar mycket till att hjälpa eleven (eleverna) med vad som ska ske under tiden på fritids.

Det som lyfts upp i citatet ovan är den tydliggörande pedagogikens fördelar. Det är ett verktyg som gör dagen överskådlig och lättare att förstå. Ett exempel kan vara om eleverna ska på utflykt, då kan ett bildstöd visa hur upplägget för dagen ser ut, vad eleven förväntas göra före, efter och under utflykten. Fördelen med bildstöd är att eleven själv kan gå tillbaka och se på det igen om behovet finns. En muntlig genomgång kan vara svårare att komma ihåg och att lyssna uppmärksamt kan vara svårt för en del elever.

En annan respondent uppger hur de anpassat lärmiljön

Uppmärkta skåp med var saker finns. Avskalat på väggarna för mindre intryck. Olika rum med tydliga användningsområden.

I citatet ovan har respondenten uppgett att fritidshemmets skåp är uppmärkta för att tydliggöra vart olika saker finns och att det är tydligt vad rummen kan/ska användas till. Hejlskov Elvén (2014) tar upp att de fysiska utrymmena bjuder in till och talar om olika saker för eleverna, en lång korridor bjuder exempelvis in till att springa fort i den. På samma sätt talar våra fysiska lärmiljöer om olika saker för eleverna, som vad som är tillåtet att göra i olika rum eller vilket material som finns på olika ställen.

Jahn, Reuterswärd, Edfelt & Sjölund (2020) lyfter vikten av att se över den fysiska miljön på fritidshemmet så att eleverna inte överbelastas av intryck. Det är viktigt att lärmiljön på fritidshemmet innehåller så lite störningar som möjligt. Miljön som helhet ska vara tydliggörande, alltså miljön ska inte endast vara tydlig utan även kommunikativ på det sätt att den ska ge svar på frågor och bidra till att göra så många situationer som möjligt begripliga, hanterbara och meningsfulla för eleverna. I citatet ovan framgår också att personalen intryckssanerat väggarna och därmed minskat antalet visuella intryck för eleverna.

I citatet nedan uppger respondenten om extra anpassningar som de gör och framhåller att de extra anpassningarna gör att det blir bra för både eleven och för pedagogerna

Det blir bra för eleverna och för oss som arbetar.

I citatet nedan berättar respondenten bland annat om tydliga scheman där aktiviteterna är återkommande

Tydliga scheman med återkommande aktiviteter, bildstöd samt personaltäthet och gruppstorlek ger möjlighet att stödja elevernas förståelse i hög grad.

Hejlskov Elvén (2014) tar upp vikten av att öka begripligheten hos eleverna genom att öka förutsägbarheten, detta kan exempelvis göras genom att ha en tydlig plan över fritidseftermiddagen. Hejlskov Elvén och Wiman (2015) menar också att för att öka begripligheten och ge eleverna överblick är det bra att ha ett enkelt schema som ska finnas synligt. Detta kan liknas vid den förutsägbarhet som uppnås då personalen erbjuder tydliga scheman där aktiviteterna återkommer, i kombination med bildstöd.

7.1.2 Hanterbarhet

Hanterbarhet syftar till förmågan att hantera de krav som ställs inför en. Dels kan det handla om den egna förmågan som eleven själv kontrollerar, dels kan det handla om en anhörig eller lärare som eleven litar på. Ens egna förmågor kan exempelvis handla om förmågan att strukturera sin tid eller förmågan att hantera sociala relationer. När det kommer till anhöriga eller lärare som eleven litar på så kan det handla om en person som agerar ”hjälpjag”, ett mänskligt stöd som stöttar eleven och kompenserar upp för bristande förmågor hos eleven. Vid hög känsla av hanterbarhet är det enklare att inte uppleva livet som orättvist (Antonovsky, 2005). Översatt till fritidshemmets kontext tänker vi att hanterbarhet handlar om att eleven upplever att kraven möter elevens förmåga och ger hen möjlighet att lyckas och klara olika uppgifter.

Nedan menar respondenten att ju mer förberedd en elev är desto lättare är det att hantera olika situationer

När man är förberedd och begriper vad som ska hända fungerar dessa barn bättre. De mår bra av fasta strukturer och lite så få förändringar som möjligt. Om förändringar sker behöver de förberedas. Att ha en vuxen de är trygga med som har tid för dem är också viktigt.

Ett exempel för att tydliggöra/förbereda olika situationer för en elev kan vara genom att exempelvis ritprata, skriva sociala berättelser, seriesamtala eller använda andra förtydligande metoder för att synliggöra hur en händelse gick till eller kommer att gå till. Vid ritpratande med eleven så används streckgubbar och pratbubblor och hela eller delar av händelsen visualiseras och förtydligar vad som hänt. Det gör det lättare för eleven att se sin egen del exempelvis i en konflikt och även att hitta olika alternativ på en lösning.

Respondenten nämner också i citatet ovan att en trygg vuxen som finns där och som har tid för eleven är något som bidrar till att det blir enklare att hantera tiden på fritidshemmet. Sett utifrån ett relationellt perspektiv är lärare som skapar trygghet och tillit något som kännetecknar perspektivet. Att bygga upp relationer mellan elev och lärare är viktigt då det skapar trygghet hos eleven.

En annan respondent beskriver vad hen upplever att extra anpassningar bidrar till

Jag upplever att bildstödet tillsammans med rutiner som är lika varje dag bidrar till trygghet och därmed att eleven kan landa i verksamheten och känna sig tillfreds.

I respondentens svar ovan nämner hen rutiner och struktur som bidragande komponenter för hanterbarhet. Att ha fasta tider och rutiner för olika aktiviteter är ett sätt att skapa struktur för eleven. Det skapar trygghet hos eleven att veta vad som ska hända och när det ska hända. Hejlskov Elvén (2014) menar att vissa elever behöver veta vad de ska göra, innan de gör det. Det kan behövas för att de har svårt att själva navigera när det är fri tid eller när de är oförberedda. Struktur och tydlighet skapar trygghet hos eleven (Leifler 2022). I svaret ovan framgår att respondenterna upplever att när eleven får en strukturerad dag och känner till rutinerna hanterar eleven sin vistelse på fritidshemmet bättre. Att pedagogerna använder tydliggörande pedagogik ger eleven större möjligheter att klara av det som händer.

Två olika respondenter uppger

Möjlighet till att veta vad som förväntas av den och vad, hur, vem, med vem, varför vi ska göra vad på eftermiddagen

De får en större möjlighet till information och tid till att förbereda sig till olika saker

Respondenterna beskriver i citaten ovan att om eleven förstår vad som förväntas av hen och med vem eller vilka det ska göras med, bidrar det till hanterbarhet. Att förberedas en tid innan, exempelvis tidigare under skoldagen eller genom att ha en veckoplanering för fritidshemmet skapar det förutsägbarhet och det gör även att eleven ges möjlighet att förbereda sig på det som kommer att hända.

En annan respondent beskriver extra anpassningar som görs

Personliga bildstöd, schema förtydligt i hallen, speciella platser i matsalen vid mellis, timetimer, schemalagd vila/paus. Hörselkåpor

Respondenten ovan har återgett de anpassningar som de gör på fritidshemmet som hen arbetar på. Fasta placeringar är något som Lundin (2017) tar upp som en viktig komponent i generella anpassningar som bör finnas och omfatta alla elever då författaren menar att det gynnar alla. Att eleverna på förhand vet vart de ska sitta kan vara avgörande för en del elever. Författaren menar att det också kan vara lättare att gå in i matsalen om eleverna vet med vem de ska sitta, och vart. Att ha bestämda platser kan i detta sammanhang utgöra trygghet, förutsägbarhet och hanterbarhet.

En respondent beskriver lärmiljön och hur den fungerar för eleverna

Utemiljön är ofta rörig då vi har många barn på skolgården samtidigt. Innemiljön blir lite lugnare då vi går in när vi har barnaltel som funkas för lokalerna [...]

Respondenten ovan beskriver att utemiljön är rörig för att det är så många elever på samma plats samtidigt. Hen beskriver också att det blir lugnare inomhus med anledning av att de går in först när elevantalet är mindre. Lundgren och Karlsudd menar att utifrån det relationella perspektivet anses elevers förmågor variera i relation till den lärmiljö de befinner sig i (refererad i Lago och Elvstrand, 2021).

En respondent har svarat på hur lärmiljön är anpassad för elever med olika behov

Både ja och nej. Pga stort elevantal är vi ute mycket. Där är lärmiljön bra för många men inte för alla. Vi har elever som behöver få vara själva en stund för att det blir för mycket intryck.

Respondenten uppger i citatet ovan att lärmiljön utomhus är bra för många elever men inte för alla samt att en del elever behöver vara själva en stund för att inte överbelastas med intryck. Jahn, Reuterswärd, Edfelt & Sjölund (2020) menar att det är viktigt att det finns lugna ställen att dra sig undan till vid behov för att eleverna ska kunna få vara i fred. Hejlskov Elvén och Wiman (2015) menar också att elever beter sig rätt i vissa miljöer och fel i andra på grund av att miljön bjuder in till att de ska bete sig fel. Det är ofta de små fysiska skillnaderna som avgör om det blir kaos eller lugn i en miljö. Om det exempelvis finns problem med att elever bråkar, kan det vara gynnsamt att börja med att förändra de fysiska ramarna. En stökig miljö som innefattar för mycket intryck, ljud och synintryck ger en bråkigare tillvaro. Genom att anpassa lärmiljön inom de områden där det behövs fysiskt, pedagogiskt eller psykosocialt ges alla elever likvärdig chans till utveckling (Leifler 2022).

En respondent ger svar på vilka extra anpassningar som hen saknar

Saknas elevassistenter till vissa elever

Respondenten uppger att det saknas elevassistenter på det fritidshem som hen arbetar på. Här kan vi anta att respondenten upplever att eleverna behöver en extra person som agerar personligt stöd åt just dessa individer.

7.1.3 Meningsfullhet

Meningsfullhet förklaras av Antonovsky (2005) som känsla av sammanhang, det innebär att medverka och vara delaktig i olika processer som skapar dagliga erfarenheter. Antonovsky (2005) beskriver meningsfullhet som något som skapar innehåll och engagemang för den enskilde. I en fritidshemskontext tänker vi att eleven ska känna sig engagerad, delaktig och motiverad till det denne ska göra.

En respondent diskuterar meningsfullhet på följande sätt

Alla elever har extra anpassningar och att vara i större grupp, jämfört med skoldagen, samt att all personal på fritidshemmet arbetar i klass under skoldagen bidrar till känslan av sammanhang. Anpassningar i form av till exempel scheman och bildstöd likaså. Elevernas intressen och önskemål om aktiviteter tas tillvara på i hög mån och bidrar till meningsfullhet

Ur respondentens svar ovan kan vi utläsa att de extra anpassningar som görs upplevs leda till en ökad känsla av sammanhang hos elever i svårigheter. Vi kan därmed anta att det även leder till ökad känsla av meningsfullhet hos eleverna. I respondentens svar ovan kan vi även se att hen upplever att när elever ingår i en större grupp samt när pedagoger som är kända för eleven, följer eleven hela dagen, leder detta till känsla av sammanhang hos eleverna.

En respondent uppger följande

De blir tryggare och säkrare i sig själva. Jag kan ibland tänka att lilla fritids blir lite uteslutande men de är samtidigt vana vid det och kan behöva en lugn miljö under en del av fritidstiden då de går långa dagar. Att få förutsättningar för att lyckas är viktigt för att lyckas och känna att saker är meningsfulla

Respondenten uppger i citatet ovan att det för en del elever kan kännas tryggare att ingå i ett mindre sammanhang. Samtidigt finns det en risk att anpassningar av detta slag leder till exkludering för eleven då hen avskiljs från gruppen. Att dela gruppen upplevs trots detta ändå av respondenten kunna leda till att eleven får en chans att lyckas och det bidrar då till känslan av meningsfullhet.

Anpassningar av lärmiljön (ett lugnt rum eller att dela upp elever i mindre grupper) ger ökad känsla av trygghet och meningsfullhet för eleven. I citatet ovan nämns det att personalen delar upp vistelsen för elever som får möjlighet att vara en stund i ett mindre och lugnare sammanhang, vilket upplevs öka elevens möjligheter att klara av att delta i ett större sammanhang delar av tiden på fritidshemmet. Det kan i sin tur göra att det känns meningsfullt för eleven och det kan öka känslan av delaktighet, eleven ingår då i ett sammanhang utifrån sin egen förmåga.

En annan respondent uppger följande

[...] Annars har vi varierade lärmiljöer som kan möta elevernas olika behov och intressen.

Miljön och sammanhanget har stor betydelse för elevens inkludering och fritidshemmets lärmiljöer utgör en grund för pedagogiken (Lundbäck, 2022). Enligt Skolforskningsinstitutet krävs det att lärmiljöerna på fritidshemmet utgår ifrån elevernas behov och intressen för att

eleverna ska uppfatta lärmiljöerna som meningsfulla. I citatet ovan beskriver respondenten att lärmiljöerna på fritidshemmet möter elevernas olika intressen och behov, detta kan då tänkas bidra till meningsfullhet för eleverna.

I citatet nedan beskriver en respondent att de ser till att det i största möjliga mån är samma pedagog som bemöter eleven när det är lov

[...] Bemötande av elev på lovverksamhet (Alltid samma pedagog som bemöter i den mån det går.)
[...]

En respondent beskriver tillvaron på dennes fritidshem

Det funkar då jag har en schysst grupp som hjälper varandra- men ensam skulle jag inte ha en chans
Jag lägga vissa saker på social kompetenser o duktiga barn medan jag har dåligt samvete om att de
själva ska få utveckling och stimulans- jäkla hamstrarhjul det med personal och ekonomi- man skäms
ju

I citatet ovan kan vi utläsa att respondenten upplever att hen inte skulle kunna bedriva verksamheten om det inte vore för att eleverna i gruppen hjälper varandra. Respondenten uppger också att hen lutar sig mot sociala kompetenser och "duktiga barn". Som resultat av detta uppstår dåligt samvete hos respondenten som menar att de övriga eleverna har rätt till utveckling och stimulans. I respondentens svar går att utläsa frustration och skam över hur verksamheten bedrivs. Vi kan anta att det är svårt att uppnå meningsfullhet för de elever som agerar "duktiga barn" då deras funktion på fritidshemmet är att hjälpa till. I relation till att verksamheten ska utgå ifrån deras behov och intressen kan vi anta att meningsfullheten beträffande verksamheten är låg hos dessa barn.

Nedan beskriver en respondent hur verksamheten påverkas

Vi får offra personal till att passa dessa barn med extra behov, det gör sin tur att vi är färre som tar hand om de resterande eleverna. Vilket leder till stress, och det blir bara barnpassning, aktiviteterna blir inte av.

Respondenten uppger i citatet ovan att de får offra pedagoger för att ta hand om elever i svårigheter. Detta resulterar i att det är färre pedagoger som kan ta hand om övriga elever samt att det utgör en stress för pedagogerna. Respondenten beskriver att verksamhetens aktiviteter inte blir av och att verksamheten består av barnpassning.

En respondent svarar att en extra anpassning som leder till meningsfullhet är att en vuxen stöttar vid lek och aktivitet

Vuxenstöd i lek o aktiviteter för utåtagerande barn för dom slåss osv,anpassningen bidrar till att eleven får känna sig delaktig i ett sammanhang som eleven kanske annars hade känt sig exkluderad i. Regler som är tydliga vad som gäller

Respondenten nämner i citatet ovan att några elever har vuxenstöd vid lek och aktivitet med anledning av att de är utåtagerande och slåss. Respondenten återger att denna extra anpassning gör att eleven kan delta i ett sammanhang som eleven annars hade upplevt sig exkluderad i. Det framgår också att det finns tydliga regler som talar om vad som gäller.

7.2 Kopplingar till våra frågeställningar

Nedan följer några citat från respondenter som vi belyser utifrån våra frågeställningar.

7.2.1 Vilka extra anpassningar görs på fritidshemmet enligt lärare i fritidshem/fritidsledare?

En respondent uppger att följande extra anpassningar görs på fritidshemmet

Bildstöd, barn behöver inte sitta med i samlingen, barn behöver inte sitta 30 min under mellanmålet utan får gå innan när de är klara, behöver inte stå i led mm

Respondenten ovan beskriver att olika extra anpassningar som görs är av social karaktär i lärmiljön, det vill säga att eleven inte behöver stå i led och vänta, att eleven inte måste sitta med vid samling och inte heller behöver sitta i matsalen så länge som 30 minuter. Karlsson (2020) poängterar att det ofta kan uppstå konflikter när elever står och väntar, detta rör i synnerhet de elever som har svårigheter med att stå ut med att vänta eller att stå i kö. I respondentens svar går att utläsa att personalen minimerar dessa väntetider för eleven genom dessa extra anpassningar.

En annan respondent uppger följande

Elev får äta på avdelning tex, eller att elev får önskekost, vi byter inte avdelning precis innan specifik elev går hem, en vuxen är närmare och hjälper till. Vid övergång används timetimers

Respondenten beskriver att en del elever får äta på avdelningen i stället för i matsalen och att personalen undviker att förflytta elevgruppen till andra avdelningar innan specifika elever gått hem. Tidshjälpmedel nämns också som en extra anpassning. Jahn m.fl. (2020) beskriver att övergångar och avslut kräver flexibilitet och att när en aktivitet ska avslutas eller en förflyttning ska ske kan användning av ett tidshjälpmedel som räknar ner vara gynnsamt för eleven. Respondenten uppger också att en del elever får särskild kost, Lundin (2017) nämner också att det bör vara självklart att det ska finnas olika alternativ för vad elever i svårigheter kan äta, det spelar då ingen roll huruvida det är samma mat varje dag då det är bättre att de äter samma mat än ingen mat alls.

En annan respondent svarar

Noll anpassning

I det korta svaret ovan uppger respondenten att inga anpassningar görs. Enligt Skolverket och Skollagen gäller rätten till extra anpassningar som stöd, även på fritidshemmet (SFS 2010:800 3 kapt. 5§) (Skolverket 2014). En extra anpassning ska ges där den behövs utifrån bedömning av elevens utbildning som helhet (Skolverket, 2014).

7.2.2 Hur uppfattar lärare i fritidshem/fritidsledare att fritidshemmet som helhet görs begripligt, hanterbart och meningsfullt för elever i svårigheter genom extra anpassningar?

En respondent svarar

Utän anpassningar hade eleven inte kunnat förstå sin omgivning. utan dessa extra anpassningar hade eleven helt enkelt inte klarat fritidstiden alls

I citatet ovan nämner respondenten att utan extra anpassningar skulle eleven inte förstå sin omgivning och inte heller fungera över lag på fritidshemmet. Här framhåller därmed respondenten att extra anpassningar är avgörande för att fritidshemsvistelsen ska fungera som

helhet för eleven. Genom att göra extra anpassningar uppger respondenten att fritidshemmet som helhet fungerar. Jahn m.fl. (2020) hänvisar till Antonovsky (refererad i Jahn m.fl, 2020) och menar att det är svårt att uppleva något som vi inte förstår, som hanterbart. Det är helt enkelt svårt för oss att hantera situationer som vi inte förstår. Det blir tydligt i respondentens svar att utan de extra anpassningar skulle eleven inte förstå situationer och därmed ha svårt att hantera dem. De extra anpassningarna leder alltså till begriplighet och därmed hanterbarhet.

En annan respondent uppger följande

För anpassningen bidrar till att eleven känner sig delaktig i ett sammanhang som eleven annars känt sig exkluderar i

Här tar respondenten upp hur viktig känslan av delaktighet är. Att vara en del i ett sammanhang, en helhet. Här nämns också att extra anpassningar bidrar till att eleven inte känner sig exkluderad. Att ingå i en helhet utifrån sina egna förutsättningar upplevs inkluderande. Att respondenten uppger att de extra anpassningarna gör att eleven känner sig delaktig i ett sammanhang kan vi anta också bidrar till känsla av sammanhang hos eleven.

En respondent svarar

stödet finns där barnen är

I citatet ovan är respondenten tydlig med att stödet finns där eleverna är. Vi kan anta att stödet genomsyrar verksamhetens alla delar och följer med eleven genom hela hans vistelsetid på fritidshemmet. Enligt Nilholm (2019) handlar inkludering om att skapa en skola där alla elever har en bra situation. Författaren menar att möta svårigheter och utmaningar handlar om hur den egna verksamheten kan anpassas för att möta alla elever (Nilholm 2019). Det stöd som eleven får kan bidra till att fritidshemmet som helhet uppfattas som mer begripligt, hanterbart och meningsfullt för eleven.

7.2.3 Hur är de olika lärmiljöerna (inomhusmiljöer, utomhusmiljöer, matsal och andra lokaler eller platser som används under fritidstiden) på fritidshemmen anpassade för elever med olika behov?

En respondent uppger

Det är de inte. Vi har trånga lokaler och för få lokaler att tillgå, bl. a. pga av skolans lektioner behöver lokaler fram till vissa tider eller pga modersmålsundervisning på eftermiddagarna. Ljudvolymen är mycket hög inomhus även om eleverna leker på ett bra sätt. Jag ser att våra elever blir trötta, lättirriterade och får huvudvärk. Utomhusmiljön, såsom skolgård och lekplatser fungerar väl, där får eleverna plats att leka vilket jag upplever bidrar till välmående.

I citatet ovan menar respondenten att de lärmiljöer som de har att tillgå inte är anpassade alls. Hen uppger att lokalerna är trånga och ibland upptagna av annan verksamhet. Karlsson (2020) menar att på fritids behöver det finnas gott om utrymme. Här ska finnas möjlighet till både vila och rörelse. Vidare ser Karlsson (2020) att det är vanligt att fritidshemmet delar lokal med skolan, och att dessa lokaler ofta inte är anpassade för fritidshemmets verksamhet. Respondenten nämner också att ljudvolymen är hög inomhus, vilket enligt respondenten ger elever huvudvärk och gör dem trötta. Eleverna blir även mer lättirriterade enligt respondenten. Enligt svaret ovan är utomhusmiljön bra och bidrar till att eleverna upplevs som välmående, enligt respondenten.

Även en annan respondent uppger att fritidshemmet delar lokaler med skolans verksamhet

klassrumsmiljö som inte ger utrymme att skapa , olika rum olika syften saknar vi

Ovan uppger respondenten att klassrumsmiljön utgör svårigheter med att bedriva skapande verksamhet. Rum med olika syften uppges saknas.

En respondent uppger

Inomhus är det så där. Men blir bättre med ljuddämpare, bildstöd, schema

Ovan uppger respondenten att en del extra anpassningar görs, så som ljuddämpande plattor i taket, bildstöd och scheman. Trots detta uppger respondenten att inomhusmiljön är så där, vilket vi kan anta är ett uttryck för att lärmiljön trots allt inte upplevs som tillräckligt god.

En annan respondent svarar

Inomhus är det avskalat, teckningar hänger på en vägg för att göra de andra tomma. Intrycket är mindre rörigt med draperi som man kan dela av rummet med om man inte vill se hela soffgruppen. Färgerna är noga utvalda på gardiner och dukar utan massor av färg. Ljuddämpande material i lådor där Lego, pennor och annat förvaras. Belysning som man kan dämpa. Tydligt uppmärkt vart saker ska vara, allt har en plast. Använder timer som visar när tiden är slut och vi ska byta aktivitet. Bestämde platser vid borden när vi ska äta. Alla vet vart man sitter och man vet vilken vuxen som sitter närmst. Ljuddämpande plattor i taket för att få ner ljudet. Tavlan i hallen där man kommer in finns info om veckan och dagen, vilka som jobbar, stänger och öppnar. Vi har många sittgrupper där det blir en lugnare miljö istället för öppna ytor eller bord med stolar. Vart man har satt airhockey, ps4 och andra aktiviteter där det blir mycket ljud har vi satt i små rum. Vår utomhusmiljö är inte anpassad speciellt mycket. Vi har satsat på inomhusmiljön eftersom vi har fritids i egna lokaler och är en år 4-6 fritids kan vi ha med barnen i mycket diskussioner hur de vill ha det anpassat. Vi har just nu strax över 40 barn inskrivna och 7 med diagnoser. Vi är en skola med 150 elever. Eftersom vi äger våra lokaler har vi stor möjlighet att påverka miljön. Vi äter inte i matsalen (frukost och mellis) utan har valt att göra det på fritids för att få till ett lugnt samtal runt ett matbord vid mellis, där vi delar upp oss i olika rum. Utomhusmiljön känner vi nog också att vi inte kunnat påverka så mycket. Boden har vi tänkt över med skyltar vart allt ska vara och städar den kontinuerligt för att få den fungera.

I respondentens svar ovan får vi ta del av lärmiljöer som är väl anpassade och där det görs extra anpassningar. Här finns intrycksanerade väggar med färre visuella synintryck, teckningar som är samlade på en vägg och övriga väggar är tomma. Ljuddämpande plattor finns i taket. Att intryckssanera innebär att ta bort sådant som kan störa koncentrationsförmågan, det kan till exempel röra sig om synintryck eller ljud (Karlsson, 2020). I svaret framgår att personalen också har gjort aktiva val av färger på möbler, tyger och väggar. Förvaringsplatser och lådor är tydligt uppmärkta och eleverna har bestämda platser. Informationstavla med schema och annan information finns vid ingången. Det finns olika små rum för aktiviteter. Respondenten uppger att de satsat mer på inomhusmiljön och mindre på utomhusmiljön.

En annan respondent svarar

Dessa barn har bestämda platser i matsalen och till och med anpassad utemiljön

Extra anpassningar som enligt respondenten görs är att eleverna har bestämda platser i matsalen. Att eleverna har en bestämd plats i matsalen och att de vet vart de ska sitta är viktigt för många elever (Karlsson, 2020). Respondenten uppger också att utomhusmiljön är anpassad, Karlsson (2020) menar att fritidshemmet ofta får anpassa utomhusmiljön då den kan upplevas som tråkig.

En annan respondent uppger

Tydliga uppdelningar av olika aktiviteter utomhus, tex innebandy spelas på ett ställe, fotboll på ett, sandlåda på ett ställe, klätterträd på ett, lobbygrupper på ett osv. Inomhus finns bildstöd dels med överblick av dagen och veckan, dels för att visa på vart olika material och saker finns. I skåpen där tex spel förvaras har vi även bilder på vilka spel som ska finnas i just det skåpet samt vart det ska ligga. Pärlor har varsin burk och bestämd plats där det ska stå genom att ha den färgen fastsatt där burken med rätt färg ska stå osv.

Respondenten ovan menar utomhusmiljön är anpassad utifrån olika aktiviteter. Det finns olika platser där eleverna kan spela fotboll, innebandy och så vidare. I inomhusmiljön finns det bildstöd över dagen och veckan samt bildstöd för att visa vart material finns. Även i skåpen har personalen tydliggjort vart saker ska stå med hjälp av bilder. Genom tydliggörande pedagogik gör man lärmiljön begriplig för eleverna (Karlsson 2020).

8 Diskussion och slutsatser

Nedan följer den diskussion som framkommit utifrån vårt resultat samt de slutsatser vi dragit. Vi diskuterar resultatet i relation till och vår valda teori KASAM, utifrån de tre begreppen *begriplighet*, *hanterbarhet* och *meningsfullhet*. Vi lyfter också fram aspekter av extra anpassningar i fritidshem som vi ser kan anknytas till dilemmaperspektivet och det relationella perspektivet. Slutligen diskuterar vi resultatet i relation till våra frågeställningar.

Samtliga respondenter har svarat ja på frågan om det finns behov av extra anpassningar på det fritidshem de arbetar på. Det framkommer av svaren att det görs extra anpassningar, men inte i den utsträckning som är önskvärt. De främsta anledningarna till att det saknas extra anpassningar uppges enligt respondenterna vara brist på personal, stora elevgrupper, undermåliga lokaler, dålig ekonomi och bristande kunskap. Några respondenter har också uppgett att bristen på extra anpassningar beror på brist på kunskap inom specialpedagogik. Detta går i linje med tidigare forskning av Elvstrand, Lago och Lundqvist (2022) som visat att fritidshemmet glöms bort av elevhälsoteamet.

En undersökning av Elvstrand m.fl. (2022) visar att mer än hälften av respondenterna uppgett att de stödinsatser som görs i fritidshemmet inte räcker till. Även i vår undersökning är det mer än en tredjedel av respondenterna som uppger att de stödinsatser i form av extra anpassningar som görs inte är tillräckligt/tillräckliga.

Resultatet visar att samtliga respondenter har svarat att det saknas extra anpassningar på det fritidshem de arbetar på. Endast tre respondenter svarade att de inte upplever att det saknas extra anpassningar. Vi undrar vad denna avsaknad av extra anpassningar som respondenterna ser att det finns ett behov av, får för resultat på verksamheten och för de enskilda elevernas välmående. En respondent har svarat att hen får dåligt samvete då hen upplever att eleverna inte får den stimulans och utveckling som fritidshemmet ska erbjuda och att detta beror på ekonomin. Med detta som verklighet kan vi ställa oss frågan huruvida kvaliteten på undervisningen i fritidshemmets verksamhet verkligen är vad den borde vara? Hansson Stenhammar (2020) hänvisar till Skolinspektionens kvalitetsgranskning som genomfördes 2010, syftet med granskningen var att bidra till ökad kvalitet i fritidshemmet. Granskningen visade att undervisningen i fritidshemmet mestadels var rutinbaserad och oplanerad. Det fanns mycket lite reflektion och diskussion. Fritidshemmet levde inte upp till sitt uppdrag, att erbjuda omsorg, understödja utveckling och en meningsfull fritid för eleverna. Fritidshemmet sågs inte som en pedagogisk verksamhet utan snarare som en trygg plats att vara på när skoldagen var slut. Den här beskrivningen stämmer ganska bra in på svaret från den respondent i vår studie som menade att de är underbemannade då resurserna inte utökats, samtidigt som resurser går åt till de elever som är i behov av extra anpassningar. I undersökningen av Elvstrand m.fl. (2022) uppgav respondenter att stödinsatser utförs men av befintlig personal, det vill säga att resurserna inte utökas i takt med att stödinsatserna tillämpas/ökar. Respondenten i vår undersökning uppger att pedagogerna får "offra" pedagoger till att passa elever i svårigheter. Detta har enligt respondenten lett till att aktiviteter inte blir av och att det fritidspedagogiska uppdraget i stället kan liknas vid barnpassning. Detta resultat skulle kunna liknas vid den tidigare nämnda Skolinspektionens kvalitetsgranskning som visade att fritidshemmet inte levde upp till sitt uppdrag.

En respondent uppgav att en extra anpassning de gör på det fritidshem som hen arbetar på är att de ser till att det i så stor utsträckning som möjligt är samma pedagog som bemöter eleven när det är lov. Sett utifrån det relationella perspektivet kan vi anta att detta beror på att den som har en god relation med eleven ska vara den som bemöter eleven. Detta skulle kunna

vara av extra stor vikt vid lovverksamhet då verksamheten ser annorlunda ut än den vanligtvis gör vilket för en del elever innebär oro, då rutinerna bryts. Lago och Elvstrand (2021) belyser lärares relationella kompetens som ett fritidspedagogiskt verktyg och menar att goda relationer mellan elever och lärare är grunden för allt lärande och för att ha ett gott klimat i verksamheten. Författarna tar stöd i forskning av Aspelin och Thornberg (refererad i Lago & Elvstrand, 2021) som visat att det gör stor skillnad och har stor betydelse för elever i svårigheter att ha bra relationer med sina lärare. Författarna betonar också vikten av att eleverna i fritidshemmet ska mötas av lärare som eleverna litar på och som ser och bekräftar dem.

8.1 Extra anpassningar sedda utifrån relationellt perspektiv

En respondent uppgav att det saknas personal och att det är för många som kräver extra anpassningar. Svaret som respondenten gett kan handla om att det är för många elever som är i behov av individuella anpassningar vilket gör att personalen inte räcker till, om detta inte är fallet så kan det tänkas att elevgruppen eventuellt skulle vara hjälpt av anpassningar som gäller för hela elevgruppen. I Lundbäcks (2022) avhandling framgår det att ett alternativ för att erbjuda stöd för eleverna på fritidshemmet kan vara att anpassa hela verksamheten så att den på olika sätt tillgodoser elevernas behov på olika nivåer, men författaren tar också upp att det kan finnas fall då det krävs speciella åtgärder istället.

Appel och Ernestam (2017) redogör kring att skapa inkluderande lärmiljöer vilket betyder att göra saker som normalt ses som anpassningar till en självklar del i undervisningen. På så sätt blir det stöd eller de anpassningar som riktas till en enskild elev tillgängligt för hela elevgruppen. Bildstöd, hörselkåpor, lugna miljöer, struktur, tydliga instruktioner och lågaffektivt bemötande är exempel på stöd som gynnar alla elever. Med detta sagt så är det viktigt att ta i beaktning att de behov som respondenten uppger att elevgruppen har eventuellt inte skulle kunna tillgodoses genom endast anpassningar som är riktade till alla elever. Lago och Elvstrand (2021) framhåller vikten av att lägga märke till de olika behov av stöd som finns antingen på grund av att arbetssättet med inkludering inte räcker till för att kompensera elevens behov eller för att fritidshemmets upplägg eller mål förstärker elevens behov ytterligare. Detta stämmer väl överens med synsättet i det relationella perspektivet där elevens svårigheter betraktas som något som uppstår i relation till omgivning/situation snarare än hos individen själv.

Det framkommer också i svaren att flera respondenter upplever att eleverna förväntas fungera utan extra anpassning på fritidshemmet trots att samma elever har extra anpassningar under skoltid. Detta resultat stämmer väl överens med resultat från Fälth's m.fl (2020) undersökning där det framkommit att många respondenter ställer sig frågande till varför anpassningar och stöd endast existerar under skoltid men att fritidshemmet ska klara sig utan detta. Här kan vi tänka oss att elever i svårigheter som inte ges extra anpassningar också kan uppleva större svårigheter i fritidshemmets verksamhet än skolans då fritidshemmets verksamhet är av friare karaktär än skolans.

8.1.1 Extra anpassningar sedda utifrån dilemmaperspektivet

Om vi tittar på resultatet utifrån dilemmaperspektivet kan vi se att det finns en del respondenter som svarat att för att hjälpa de elever som är i behov av stöd och anpassningar, får de göra avkall på resten av elevgruppen. De upplever att de är för få personal och att det är ett för stort elevantal på fritidshemmet för att tillgodose de behov som finns och slits därför mellan att ge stöd åt elever i svårigheter och att se och vara behjälplig för den övriga elevgruppen.

I några av respondenternas svar går det att utläsa att personalen är ute med eleverna mycket under fritidstid för att elevantalet är så stort. Det stora elevantalet tillåter inte inomhusvistelse och personalen behöver därför vänta med att gå in tills en del elever gått hem. Lundin (2017) belyser hur en del elever upplever utevistelse/rast. Författaren tar upp raster som något av ett dilemma. För många är rasten något positivt då eleven får ny energi medan för andra elever kan rasterna kännetecknas som mycket svåra stunder. För elever som upplever svårigheter kring socialt samspel och som har svårt att vara i en stökig, högljudd eller rörig miljö kan rasterna bli något negativt som tar energi i stället för ger. Rasterna kan i detta fall likställas med fritidshemmets fria lek utomhus på eftermiddagarna. Författaren menar att något som kan vara gynnsamt för de elever som upplever den fria utevistelsen som svår, är strukturerade och organiserade aktiviteter utomhus. En del elever kan också vara hjälpta av att förberedelse inför vad eleven ska göra på utevistelsen under fritidstiden och med vem. Att det finns vuxna som deltar i aktiviteterna ute är också en bidragande faktor till att eleverna upplever trygghet och förutsägbarhet.

Hejlskov Elvén (2014) beskriver att en del elever behöver veta vad de ska göra och kan därmed inte navigera under ostrukturerad fri lek under rast eller fritidseftermiddag. Om ett gäng elever exempelvis spelar fotboll så kanske det krävs att det är en spelande domare (pedagog) som tar ansvar över hur spelet går till och därmed minskar konflikterna. Ett sådant upplägg kan skapa en begriplig struktur för de elever som behöver stöttning för att navigera socialt.

Vi kan också se att det finns respondenter som ger avskildhet för de elever som är i behov av ett mindre sammanhang genom att de eleverna får befinna sig på något som respondenten kallar för "lilla fritids", å ena sidan menar respondenten att det är vad eleverna behöver, samtidigt uttrycker hen att det kan verka exkluderande. Här kommer dilemmaperspektivet in då respondenten å ena sidan ser till att eleverna får den avskildhet och det mindre sammanhang som respondenten ser att de har behov av, å andra sidan ser respondenten att detta kan resultera i att eleverna blir uteslutna ur det större sammanhanget. Värdena ställs mot varandra och det uppstår ett dilemma i ställningstagandet huruvida det ena alternativet eller det andra är det bästa för eleverna. I en enkätundersökning där Lago och Elvstrand (2021) riktade sig till yrkesverksamma i fritidshemmet visade det sig att fritidshemslärare ofta hamnar i situationer där de behöver göra ett val utefter vad som blir bäst eller åtminstone minst dåligt. Det handlar då ofta om att de upplever att de inte hinner med alla elever då det är stora elevgrupper och för få personal. De måste då hushålla med de resurser de har vilket innebär att elevernas behov ställs emot varandra. Det grundade sig även i att elever i behov av särskilt stöd sällan hade elevassistenter som stöd under fritidstid, trots att de hade det under skoltid.

Här konstaterar författarna att arbetet med inkludering i detta fall kan resultera i att gruppens bästa ställs emot det bästa för individen. Författarna belyser att om inte resurserna på fritidshemmet utökas i samband med att en elevs rättigheter uppfylls så kan det leda till att andra elevers möjligheter till stöd minskar. Att respondenterna uppgett att det saknas personal i relation till elevgruppens storlek knyter väl an till forskning av Elvstrand m.fl. (2022) där informanterna uppgett att elevers behov av stöd kan uppstå eller öka med anledning av fritidshemmets låga bemanning. Att Elvstrands m.fl. (2022) undersökning visar liknande resultat som i vår undersökning gällande stora elevgrupper kontra låg bemanning av personal, skulle kunna förklaras av att författarnas studie är utförd och utgiven år 2022. Med stöd i Elvstrand m.fl. (2022) kan vi tänka oss att de behov av stöd som respondenterna i vår

undersökning uttryckt finns i deras elevgrupp, kan tänkas öka med tanke på den låga bemanning som många respondenter pekar på.

8.1.2 Extra anpassningar utifrån begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet

I resultatet framkommer det att i de fall då extra anpassningar görs ger det positivt resultat och respondenterna uppger att eleverna och verksamheten är hjälpta av detta. När det kommer till lärmiljöer ser det olika ut beroende på tillgång till lokaler. Många respondenter uppger att deras fritidshem delar lokaler med skolans verksamhet. Respondenterna upplever att då de båda verksamheterna delar lokaler uppstår det hos respondenten en känsla av att de "lånar" ett rum som ej är anpassat till fritidsverksamheten. Det finns en känsla av att det är "bara fritids" och en inte så viktig verksamhet. En verksamhet som av fritidshemmets personal upplevs prioriteras lägre än skolans verksamhet, av rektor (ledning) och elevhälsan (EHT).

En respondent har uppgett att en extra anpassning som de använder sig av är tydliga regler som talar om vad det är som gäller. Detta kan å ena sidan tänkas bidra med begriplighet hos eleven då det kan leda till tydlighet och förutsägbarhet, det kan alltså hjälpa eleven att veta vad denne har att förhålla sig till. Å andra sidan kan regler ofta vara orsaker till konflikt när elever inte följer dessa. Hejlskov Elvén och Wiman (2015) menar att elever följer regler om de upplevs som begripliga och ses som meningsfulla, regler som eleverna inte förstår är därmed svåra att följa. Nästan alltid handlar det om att regeln inte är begriplig för eleverna i de fall då de inte följer den (Hejlskov Elvén & Wiman, 2015). Exempelvis kan det finnas en regel som säger att eleverna inte får ha keps på sig inomhus, men för vissa elever kan kepsen fylla en funktion genom att skärma av eleverna från intryck. Om eleverna inte förstår varför dem inte får ha kepsen på sig eller ser varför regeln ger mening, kan konflikter uppstå då pedagogerna håller fast vid regeln.

Många respondenter har svarat att de saknar elevassistenter under fritidshemstid. En respondent har uppgett att en extra anpassning som de har är vuxenstöd för elever i svårigheter vid lek och aktivitet, det framgår inte om detta handlar om en elevassistent. Att en elev i svårigheter har ett enskilt stöd i form av en elevassistent, ett så kallat "hjälpjag", kan öka känslan av hanterbarhet. Detta då de bristande förmågorna hos eleven kompenseras upp av "hjälpjaget" och ger därmed eleven möjlighet att hantera situationer som uppstår. Exempel på detta kan vara att "hjälpjaget" stöttar i socialt samspel med andra elever, så som vid lek, aktivitet och när konflikter uppstår. Det kan helt enkelt handla om att tydliggöra sociala regler för eleven. Med vetskapen om dessa fördelar med att ha elevassistenter på fritidshemmet, ser vi en problematik i att resultatet visar att så många fritidshem saknar detta stöd. Ett sätt att komma åt detta problem vore att öka personaltätheten på fritidshemmen, vilket skulle kunna leda till att lärare i fritidshem/fritidsledare i större utsträckning skulle ha möjlighet att erbjuda denna typ av stöd i verksamheten.

Ungefär hälften av respondenterna har uppgett att lärmiljöerna är tillgängliga och varierade, övriga har uppgett att de delar lokaler med skolans verksamhet och att lokalerna inte är anpassade till fritidsverksamheten samt att lärmiljöerna är röriga. Den senare kategorin uppger också att elevgruppen är för stor för att lärmiljöerna ska kunna anpassas och för att eleverna ska ha möjlighet att dra sig undan i mindre sammanhang. En respondent har också svarat att något som hen upplever bidrar till meningsfullhet för eleverna är att de lärmiljöer som de har möter elevernas intressen och behov. Meningsfullhet kan därmed tänkas bli svårt att uppnå på de fritidshem där respondenterna uppger att de inte har tillgängliga lärmiljöer. Vilket i sin tur kan göra att det kan bli svårt att uppnå meningsfullhet för de elever som vistas

där. Vi ser svårigheter med att uppnå likvärdighet då det enligt vårt resultat ser så olika ut på olika fritidshem, gällande att ha anpassade och tillgängliga lärmiljöer.

Vårt resultat visar att begriplighet skapas genom bland annat visuellt stöd, scheman och enskild genomgång. Hanterbarhet uppstår genom fasta rutiner, struktur, förberedelse, timetimer, hörselkåpor och bestämda platser. Meningsfullhet skapas genom lugna miljöer, varierade lärmiljöer, mindre sammanhang, pedagogers goda relation till eleven och genom att möta elevernas olika behov och intressen. Lärmiljöerna uppges utifrån de svar vi fått in ser olika ut. Vissa respondenter uppger att de har många olika lokaler att tillgå, medan andra delar klassrum som är anpassat efter skolan vilket kan göra det svårt att bedriva fritidshemsverksamhet. Vi drar slutsatsen att det därmed också kan försvåra möjligheten att göra extra anpassningar i lärmiljön. Slutsatser vi drar utifrån resultatet av vår studie är sammantaget att det görs extra anpassningar som bidrar till begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet för eleverna och sammanfattningsvis utgör dessa tre delar en helhet och bidrar till en känsla av sammanhang för eleven. Dock framkommer det att extra anpassningar inte görs i den utsträckning som det egentligen finns behov av. Det betyder att frånvaron av extra anpassningar och stöd som eleverna har behov av och dessutom rätt till, gör att elever i lägre utsträckning upplever känsla av sammanhang. Vi kan dra slutsatsen att om elevantalet varit mindre, lärmiljöerna anpassade efter fritidshemmets verksamhet och i högre grad efter elevernas behov, samt om personaltätheten varit större så hade fler elever fått möjlighet till extra anpassningar och en känsla av sammanhang.

8.2 Extra anpassningar utifrån våra frågeställningar

Nedan följer diskussion som berör resultatet i relation till våra frågeställningar.

8.2.1 Vilka extra anpassningar görs på fritidshemmet enligt lärare i fritidshem/fritidsledare?

I resultatet framkommer att extra anpassningar som görs är bildstöd och individuella extra anpassningar kring matsalssituationen. Det kan exempelvis handla om att en del elever slipper stå i kö och vänta, slipper sitta kvar i matsalen när de är klara samt får särskild kost i form av önskekost. Extra anpassningar som dessa kan relateras till forskning om specialpedagogik och ett av de grundläggande perspektiven som Nilholm (2005) nämner, nämligen ett alternativt perspektiv som handlar om att ta fasta på de sociala faktorernas betydelse för skolproblem. Sociala faktorer kan i detta fall handla om att vänta på sin tur i en kö, att vänta in att mellanmålstiden är över samt att äta det som övriga elever äter. De extra anpassningar som nämns ovan upplevs bidra till att underlätta för eleverna samtidigt som det kan tänkas utgöra svårigheter på så vis att dessa särlösningar kan upplevas utpekande för eleven som det gäller. Vi kan anta att det kan finnas andra elever som kan uppleva särlösningarna som orättvisa och eleverna i svårigheter skulle då kunna uppleva sig själva som annorlunda.

8.2.2 Hur uppfattar lärare i fritidshem/fritidsledare att fritidshemmet som helhet görs begripligt, hanterbart och meningsfullt för elever i svårigheter genom extra anpassningar?

Resultatet visar att många respondenter uppger de extra anpassningar som görs bidrar till att fritidshemmet som helhet uppfattas som begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet för eleven. Detta kan tänkas leda till ökad känsla av sammanhang hos eleven. Antonovsky (1996) belyser att om en person haft livserfarenheter som bidrar till känsla av sammanhang gör detta det möjligt för en att hantera varje given situation samt att det också gör det möjligt för en att

använda de förmågor som krävs i situationen. De extra anpassningarna kan därmed tänkas möjliggöra dessa livserfarenheter för eleverna.

Trots att många respondenter uppgett att de extra anpassningar som görs bidrar till begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet för eleverna, finns det respondenter som svarat att det inte görs några anpassningar. Vi ställer oss frågande till vad detta får för konsekvenser gällande känsla av sammanhang hos elever i svårigheter. Bidrar detta till att dessa elever i lägre utsträckning upplever känsla av sammanhang på fritidshemmet? Enligt Skolverket ska hänsyn tas till varje elevs förutsättningar och behov (Lgr 22). I de fall då extra anpassningar inte görs för elever i behov av detta, följs inte läroplanen gällande omsorg för elevens välbefinnande, hälsa och utveckling som ska genomsyra skolan (Lgr 22).

8.2.3 Hur är de olika lärmiljöerna (inomhusmiljöer, utomhusmiljöer, matsal och andra lokaler eller platser som används under fritidstiden) på fritidshemmen anpassade för elever med olika behov?

Många respondenter uppger att fritidshemmet delar lokaler med skolans verksamhet och en del respondenter uppger att elevantalet är så stort att personalen får svårt att anpassa lärmiljöerna samt att de tvingas vara ute mycket på grund av det stora elevantalet men att utemiljön inte är särskilt väl anpassad. Andra uppger att de har väl anpassade lärmiljöer utifrån elevernas behov, de ger exempel på detta så som intryckssanering genom ljuddämpande plattor och avskalade väggar, tydligt uppmärkta platser utifrån vart saker ska ligga, informationstavla med schema, bildstöd, olika små rum för olika aktiviteter och utomhus finns tydliga uppdelningar av gården utifrån olika aktiviteter. Genom att anpassa lärmiljöerna med hjälp av tydliggörande pedagogik görs tillvaron begriplig för eleverna enligt Karlsson (2020). Det faktum att det skiljer sig så märkbart åt mellan olika fritidshem kring hur lärmiljöerna är anpassade för elever med olika behov upplever vi som en intressant del av resultatet och vi ställer oss frågan hur detta kan påverka elevernas upplevda känsla av sammanhang? Vi ställer oss också frågan huruvida de fritidshem som har bristfälliga lärmiljöer kan leva upp till fritidshemmets uppdrag vad gäller att verksamheten ska anpassas efter varje elevs intressen, förutsättningar och behov (Lgr, 22)? Westling Allodi (2021) lyfter lärmiljöernas betydelse och menar att lärmiljöer som stöttar autonomi gagnar den inre motivationen hos eleverna vilket leder till effektiva lärandeprocesser som upplevs som meningsfulla.

Den skillnad som blir tydlig i resultatet kan tänkas handla om de olika lokalmässiga förutsättningar skolan har gällande både inomhusmiljö och utomhusmiljö, samt hur skolan är placerad geografiskt. Skillnaderna skulle också kunna tänkas handla om att kommunernas/skolans ekonomi ser olika ut. Det faktum att fritidshemmets verksamhet delar lokaler med skolans uppger respondenter bli problematiskt på grund av att lokalerna då är utformade efter skolverksamhetens behov och inte fritidshemmets. Denna struktur tänker vi kan bero på att fritidshemmets verksamheter inte är obligatorisk medan skolans verksamhet är obligatorisk därmed upplevs skolans verksamhet inneha ett högre värde än fritidshemmets.

8.3 Metoddiskussion

De fördelar vi såg med webbenkät som metod är att svaren blev lätta att tyda genom att materialet inte är lika omfattande som vid intervju och därmed enklare att sammanställa. Med enkäter kan respondenten uppleva en större anonymitet än vid intervju som metod. Dessutom kan en webbenkät upplevas som mer lättillgänglig då enkäten kan genomföras när respondenten har tid, vilket vi tror kan ha bidragit till att vi fick många svar. En nackdel med enkät jämfört med intervju kan vara att det är svårt att se nyanser i svaren och att kroppsspråk

och betoning av ord inte framgår. Intervjuer skulle ge mer nyanser och möjlighet till följdfrågor, samtidigt som svårigheten med intervjuer kan vara att det blir större mängd data att sammanställa och att det tar tid att intervjua. Vi valde bort intervjuer som metod, då vi ansåg dem vara för tidskrävande för oss och för respondenterna. Vi anser att resultaten som framkommit genom vår undersökning besvarat våra frågeställningar. Vi drar därför slutsatsen att vi gjort rätt val av metod då den fungerat väl, dels har den varit lätt att hantera, alla frågor har också besvarats av samtliga respondenter. Vi tror att det hade varit intressant att lägga till en fråga om yrkesroll i webbenkäten för att veta vilka respondenter som är utbildade lärare i fritidshem och vilka som är utbildade fritidsledare. Många respondenter svarade att bristen på kunskap var anledning till att extra anpassningar saknas på de fritidshem de arbetar på, med anledning av detta tror vi att det skulle vara intressant att jämföra svar från utbildade respektive utbildade.

8.4 Vidare forskning och vad studien kan bidra med till fältet

Vi har i samband med detta arbete upptäckt att det inte finns särskilt mycket forskning som vänder sig till fritidshemmet. Flera studier av fritidshemmet behövs. I vår studie kom det fram olika områden där en fördjupande studie vore intressant. Bland det som vi ser som tänkbara fortsatta forskningsområden är kunskapsläget hos fritidshemspersonalen vad det gäller barn i svårigheter och kunskap om specialpedagogiska metoder. En fördjupad studie som belyser hur samarbete mellan olika professioner inom specialpedagogik på skolan och fritidshemmets personal ser ut, eftersom vår undersökning indikerade på att där finns en brist på samarbete mellan dessa. I vår studie såg vi att förutsättningar såg olika ut på fritidshemmen. Därav väcktes vårt intresse för vidare studier av likvärdighet kring lärmiljöer och extra anpassningar på olika fritidshem i Sverige. Även rektors/specialpedagogs syn på och prioritering av fritidshemmets verksamhet i relation till extra anpassningar är ett område där vi ser att mer forskning behövs. Slutligen anser vi att forskning som handlar om elevens egen upplevelse av sammanhang kopplat till extra anpassningar som ett intressant område. Metoder som kan användas är kvalitativa enkäter, intervjuer och observationer. Men även kvantitativa metoder där man vänder sig till en eller flera yrkeskategorier exempelvis rektor, specialpedagoger och lärare i fritidshem, och då använda sig av en enkät med slutna alternativ. Vi tycker att det skulle vara intressant använda sig av det relationella perspektivet och KASAM teorin i vidare forskning.

9 Referenslista

- Ackesjö, H., & Haglund, B. (2021). *Fritidspedagogisk undervisning: En fråga om intentionalitet, situations-styrning och inbäddning*. *Utbildning och Lärande / Education and Learning*, 15(1), 69–87. Retrieved from <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:du-36364>
- Ahrne, G. & Svensson, P. (2011). *Handbok i kvalitativa metoder*. (1. uppl.) Malmö: Liber.
- Andishmand, C. (2019). *Inkluderande undervisning – fritidshemmets arbete med elever i behov av extra anpassningar och särskilt stöd*. (Skolverkets webbkurs Fritidshemmets uppdrag 8. Ett fritidshem för alla elever). Skolverket, Stockholm.
- Antonovsky, A. (2005). *Hälsans mysterium*. (2. utg.) Stockholm: Natur och kultur.
- Antonovsky, A. (1996) *The salutogenic model as a theory to guide health promotion*. Retrieved from [11-1-11.pdf \(silverchair.com\)](http://11-1-11.pdf(silverchair.com))
- Antonovsky, H., & Sagy, S. (1986) *The development of a sense of coherence and its impact on responses to stress situations*. Retrieved from: [The development of a sense of coherence and its impact on responses to stress situations - ProQuest](#)
- Appel, C. & Ernestam, Å. (2017). *Olika är normen: att skapa inkluderande lärmiljöer i skolan*. Stockholm: Sveriges kommuner och landsting.
- Aspelin, J. (2013) Vad är relationell pedagogik? I U. P Aspelin, J (red.) *Relationell specialpedagogik: i teori och praktik*. Kristianstad: Kristianstad University Press.
- Bergstedt, M., & Karlsudd, P. (2022). Specialpedagogik på fritidshem : En litteratur- och dokumentanalys av fritidshemmets specialpedagogiska utveckling. *Specialpedagogik tidskrift for specialpedagogik og inklusion*, 42(1), 2–14. Retrieved from <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:lnu:diva-111301>
- Bryman, A., & Nilsson B (2011) *Samhällsvetenskapliga metoder* (2., [Rev.] uppl.ed.
- Ejlertsson, G. (2014). *Enkäten i praktiken: en handbok i enkätmetodik*. (3. [rev.] uppl.) Lund: Studentlitteratur
- Eliasson, A. (2013). *Kvantitativ metod från början*. (tredje upplagan). Lund: Studentlitteratur.
- Elvstrand, H., Lago, L & Lundqvist, J (2022) Fritidshemslärares arbete, trivsel, inkluderande arbetssätt och samverkan - en enkätstudie i svensk fritidskontext *Forskning i Pædagogers Profession og Uddannelse* vol 6 no.2 (2022) <https://doi.org/10.7146/fppu.v6i2.134278>
- Erickson, G. & Gustafsson, J-E. (2014). Bedömningens dubbla funktion - för lärande och likvärdighet. I Lundgren, U.P., Säljö, R. & Liberg, C. (red.) (2014). *Lärande, skola, bildning: [grundbok för lärare]*. (3., [rev. och uppdaterade] utg.) Stockholm: Natur & kultur.
- Fälth, L., Lundbäck, B., & Lindberg, A. M. (2020). Pupils with Special needs-Collaboration between School and School-age Educare. *Social Sciences and Education Research Review*, 7(2), 7-26.

Hansson Stenhammar, M. (2020). *Fritidshemmets pedagogiska uppdrag: undersökande, estetiska och ämnesövergripande arbetssätt*. (Första utgåvan). [Stockholm]: Natur & Kultur.

Hejlskov Elvén, B. (2014). *Beteendeproblem i skolan*. (1. utg.) Stockholm: Natur & Kultur.

Hejlskov Elvén, B. & Wiman, T. (2015). *Barn som bråkar: att hantera känslostarka barn*. (1. utg.) Stockholm: Natur & kultur.

Hippinen Ahlgren (2017) Miljön som didaktiskt verktyg, IU.P Pihlgren, A.S. (red.) *Fritidshemmets didaktik*. (2017) (Andra upplagan). Lund: Studentlitteratur.

Jahn, C., Reuterswärd, M., Edfelt, D. & Sjölund, A. (2020). *Autism och ADHD i fritidshemmet: tydliggörande pedagogik*. (Första utgåvan). [Stockholm]: Natur & Kultur.

Karlsson A (2020) *Specialpedagogik för fritids:en grundbok* (upplaga 1) Lund studentlitteratur

Karlsudd, P. (2020). Looking for Special Education in the Swedish After-School Leisure Program Construction and Testing of an Analysis Model. *Education Sciences*, 10(12), 1–13. <https://doi.org/10.3390/educsci10120359>

Lago, L. & Elvstrand, H. (2021). *Sociala relationer i fritidshem*. (Första utgåvan). Stockholm: Natur & Kultur.

Leifler, E (2022). *Praktisk inkludering* (första upplagan ed.) Stockholm Liber AB

Lundbäck, B. (2022). *Specialpedagogik i Fritidshemmet [Elektronisk resurs] Från samlat forskningsläge till pedagogisk praktik*. Diss. (sammanfattning), 2022. Växjö.

Lundin, J. (2017). *En skola som fungerar - för alla*. (Upplaga 1). Lund: Studentlitteratur.

Lundqvist, J. (2018). *Tidiga insatser och barns utbildningsvägar: inkludering och specialpedagogik*. (Första utgåvan). Stockholm: Natur & kultur

Moberg, E. (2021). *Teori som analysverktyg i uppsatsarbetet: digitala medier i förskolan*. (Första utgåvan). Stockholm: Natur & Kultur.

Nilholm C (2012) *Barn och elever i svårigheter-en pedagogisk utmaning* (1 uppl) Lund studentlitteratur

Nilholm, C. (2019). *En inkluderande skola: möjligheter, hinder och dilemman*. (Upplaga 1). Lund: Studentlitteratur.

Nilholm C (2005) *Specialpedagogik- vilka är de grundläggande perspektivet?*

Patel, R & Davidsson, B (2011) *Forskningsmetodikens grunder: att planera, genomföra och rapportera en undersökning* 4:10. uppl. Lund : Studentlitteratur

Pedagogisk forskning i Sverige årg. 10 nr 2 s 124–138 ISSN 1401–6778

SFS 2010:800 *Skollagen 3kapt 5§* <https://riksdag.se/sv/dokument-lagar/dokument/svenskforfattningssamling/skollag-2010800-sfs-2010-800>

Skolverket (2014) *Arbete med extra anpassningar, särskilt stöd och åtgärdsprogram* <http://www.skolverket.se/regler-och-ansvar-i-skolfragor/extra-anpassningar-sarskilt-stod-och-atgarsprogram>

Skolverket. (2022). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet: Lgr 22.* <https://www.skolverket.se/getFile?file=9718>

Skolverket (2021) Specialpedagogiska insatser genom det sociala klimatet i lärmiljön. Westling Allodi, M. [SP101_1-9_04A_01_socialt_klimat.docx](https://www.skolverket.se/SP101_1-9_04A_01_socialt_klimat.docx) (skolverket.se)

Skolverket (2021) *Tillitsfulla relationer i tillgängliga lärmiljöer främjar elevers motivation och skolnärvaro* Martin Hugo. [SP25_GY_01A_01_tillitsfulla_relationer.docx](https://www.skolverket.se/SP25_GY_01A_01_tillitsfulla_relationer.docx) (skolverket.se)

Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM) (2022) *Att främst arbeta förebyggande och hälsofrämjande* <http://www.spsm.se/stod/elevhalsa/arbete-forebyggande-och-halsoframjande/>

Trost, J. & Hultåker, O (2016) *Enkätboken* (femte upplagan). Lund: Studentlitteratur

UNICEF Sverige (2009). *Barnkonventionen: FN:s konvention om barnets rättighet*, Stockholm UNICEF Sverige.

Vetenskapsrådet (2017) *God forskningssed* https://www.vr.se/download/18.2412c5311624176023d25b05/1555332112063/God-forskningssed_VR_2017.pdf

Westerholm, K., Mattsson, T., & Lindqvist, H. (2020). Extra anpassningar i skolan ur speciallärares och specialpedagogers perspektiv. *Venue*, 9(1). <https://doi.org/10.3384/venue.2001-788X.3183> <https://www.skolporten.se/forskning/vetenskapligatidsskrifter/extra-anpassningar-i-skolan-ur-speciallarares-och-specialpedagogers-perspektiv/>

Widerberg, K. (2002). *Kvalitativ forskning i praktiken*. Lund: Studentlitteratur

Bilaga

Information i enkäten:

Hej!

Vi är två studenter som läser till *Grundlärare i fritidshem med inriktning bild* på Göteborgs universitet. Vi vänder oss nu till dig som är lärare i fritidshem eller fritidsledare. Vi skriver ett examensarbete om extra anpassningar i fritidshemmet för elever i svårigheter (elever i behov av extra stöd).

Med begreppet "elever i svårigheter" som är hämtat från boken *Barn och elever i svårigheter - en pedagogisk utmaning* av Claes Nilholm (2012) menar vi elever med diagnoser inom NPF (neuropsykiatriska funktionsvariationer), men även elever som är i andra sociala och kognitiva svårigheter.

Vi vill med denna enkät med öppna frågor ta reda på hur det ser ut på ert fritidshem vad gäller extra anpassningar, med extra anpassningar syftar vi till sociala anpassningar, anpassningar av den fysiska miljön och/eller eventuella andra hjälpmedel. Vi vill undersöka om det görs extra anpassningar på fritidshemmet och hur de i så fall ser ut. De begrepp vi tar utgångspunkt i för vår undersökning är **hanterbarhet, begriplighet och meningsfullhet**. Dessa begrepp har vi hämtat från Aaron Antonovskys teori Känsla av sammanhang (KASAM). Vår ambition är att ta reda på huruvida elever i svårigheter ges möjlighet att utifrån sin egen förmåga ingå i ett sammanhang. Den insamlade informationen kommer endast att användas till examensarbetet och kommer att bearbetas förtroligt. De medverkandes arbetsplats kommer inte att tillkännages i examensarbetet. Enkäten tar ca 10 minuter att genomföra. Samtycke sker när du klickar dig vidare in på enkäten. Materialet kommer att raderas då studien är klar. Vi tackar på förhand för din medverkan.

Enkätfrågor:

Skola du arbetar på:

Elevantal på det fritidshem du arbetar på:

FRÅGA 1.

Finns det behov av extra anpassningar för elever i svårigheter på det fritidshem du arbetar på?

1. Ja
2. Nej

FRÅGA 2.

Anser du att det saknas extra anpassningar på det fritidshem du arbetar på? Vilka i så fall?

FRÅGA 3.

Anser du att (den eventuella) bristen på extra anpassningar beror på något av följande alternativ? Du kan kryssa i fler än ett alternativ, du kan också skriva ett eget svar under alternativet "annat"

1. Brist på ekonomiska resurser

2. Brist på personal
3. För stor elevgrupp
4. Undermåliga lokaler
5. Brist på kunskap
6. Annat...

FRÅGA 4.

Vilka extra anpassningar görs på det fritidshem du arbetar på?

FRÅGA 5.

Hur tror du att de extra anpassningar som görs på det fritidshem du arbetar på, kan bidra till *ökad förståelse hos eleven* för vad som ska hända på fritidshemmet?

FRÅGA 6.

Hur bidrar extra anpassningar till att elever i svårigheter *hanterar/fungerar/klarar av* fritidstiden på det fritidshem du arbetar på?

FRÅGA 7.

Hur tror du att extra anpassningar kan bidra till *meningsfullhet/känslan av att ingå i ett sammanhang* för elever i svårigheter på det fritidshem du arbetar på?

FRÅGA 8.

Hur är de olika lärmiljöerna (inomhusmiljöer, utomhusmiljöer, matsal och andra lokaler eller platser som används under fritidstiden) på det fritidshem du arbetar på, anpassade för elever med olika behov? Utveckla gärna ditt svar nedan.